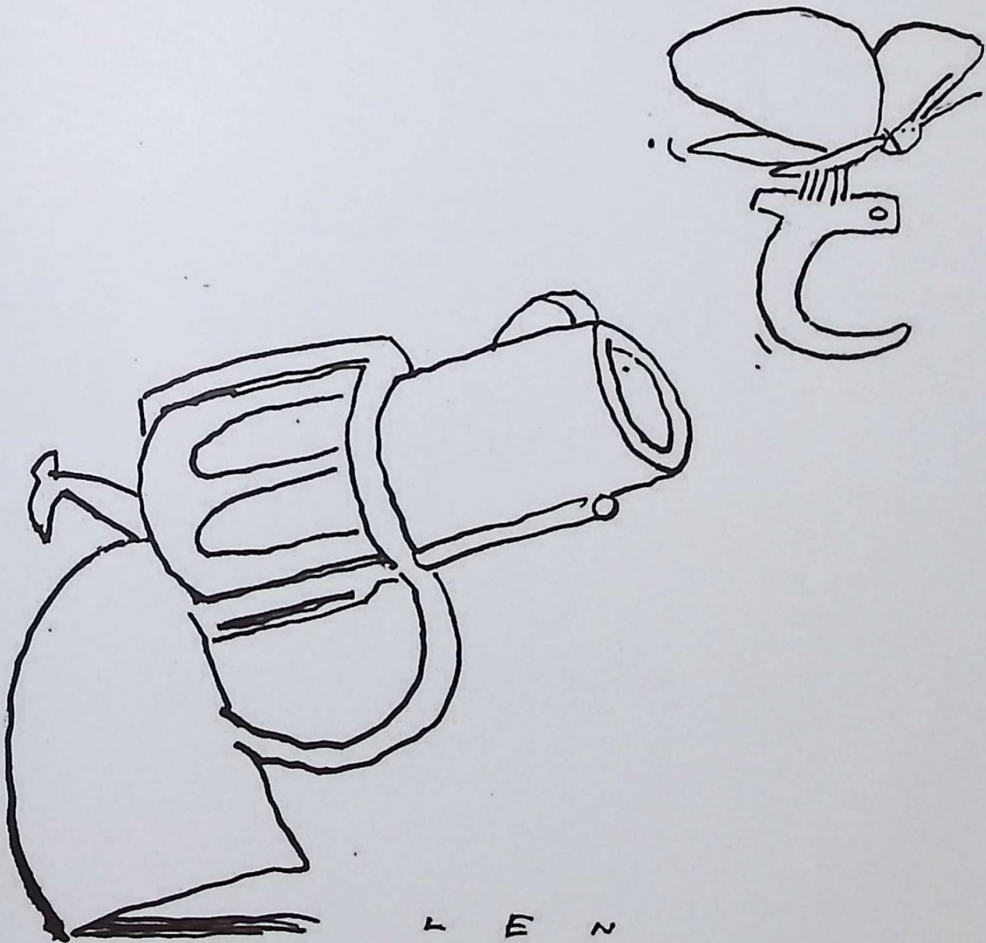

Vredesspiraal

Kwartaalmagazine van de vereniging *Kerk en Vrede*

Met onder meer in dit nummer:

- Wapenhandel vaart wel bij 'bestrijding' migratie
- Tijd voor een ander, inclusief vredesbeleid
- Dietrich Bonhoeffer en het pacifisme

In dit nummer

- 3 Gedicht *Huub Oosterhuis*
- 4 **Yosé Höhne-Sparborth**
Trump nachtmerrie voor wankele vrede in Irak
- 6 **Margreet Hogeterp**
Interview met Margrietha Reinders: "Geef de moed niet op!"
- 8 **Bert Buizer, Ferdinand van Melle en Frits David Zeiler**
Jubileum Vredeskerkje: Oecumene avant la lettre
- 10 **Margreet Hoogeterp**
Onder andere Antje Jackelèn Oecumenelezing 2018 door Zweedse aartsbisschop Antje Jackelèn
- 12 **Yosé Höhne-Sparborth**
Column: Biechten als vredeswerk
- 13 **Theo Salemink**
Recensie 'Ik pas niet en God ook' door Yosé Höhne-Sparborth
- 14 **Mark Akkerman**
Wapenhandel vaart wel bij bestrijding migratie

- 16 **Harry Zeldenrust**
Dietrich Bonhoeffer en het pacifisme
- 18 **Onder andere Hielke Wolters**
Pelgrimage: vrede als proces
- 20 **Margreet Hogeterp**
Fred van der Spek: politicus van het alternatief
- 21 **Trees Versteegen**
Recensie 'Zoenen en zegenen' door Rob van Es
- 22 **Kees Nieuwerth**
Tijd voor inclusief vredesbeleid
- 24 **Harry Pals**
'Heilige strijd': een kritische beschouwing
- 25 **Arie de Bruijn**
Lied: Een stoet van pelgrims
- 26 **Vredesnieuws**
- 28 **Agenda**

Colofon

'Vredesspiraal' is het kwartaalblad van Kerk en Vrede, de landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

De naam 'Vredesspiraal' is mede in het kader, van een 'war on terror' met een (nog steeds) voortgaande geweldsspiraal, als tegenhanger gekozen om de weg de andere kant op te wijzen. Het alom heersende geloof in geweld – ook binnen de kerken nog niet overwonnen – moet weerlegd en ontzenuwd worden.

Redactie

Mark Akkerman, Hèleen Broekema, Arie de Bruijn, Rob van Essen, Margreet Hogeterp (hoofddred.),

Leen van den Herik, Yosé Höhne-Sparborth.

Kerk en Vrede

Kerk en Vrede is een landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid. Het alom heersende geloof in geweld – ook binnen de kerken nog niet overwonnen – moet weerlegd en ontzenuwd worden.

Abonnement

Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of donateur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een abonnement op Vredesspiraal en een aantal keren per jaar een ledenbrief.

Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar.

Losse nummers € 3,- excl. porto

Illustraties: tenzij anders vermeld: ©Kerk en Vrede

IBAN: NL74 INGB 0000 4353 82

Omslag: Len Munnink.

De tekening verscheen ook in *Trouw*.

Adres

Kerk en Vrede Vredesspiraal
Postbus 1528, 3500 BM Utrecht
tel. 030-2316666

info@kerkenvrede.nl of

a.debruijn@kerkenvrede.nl

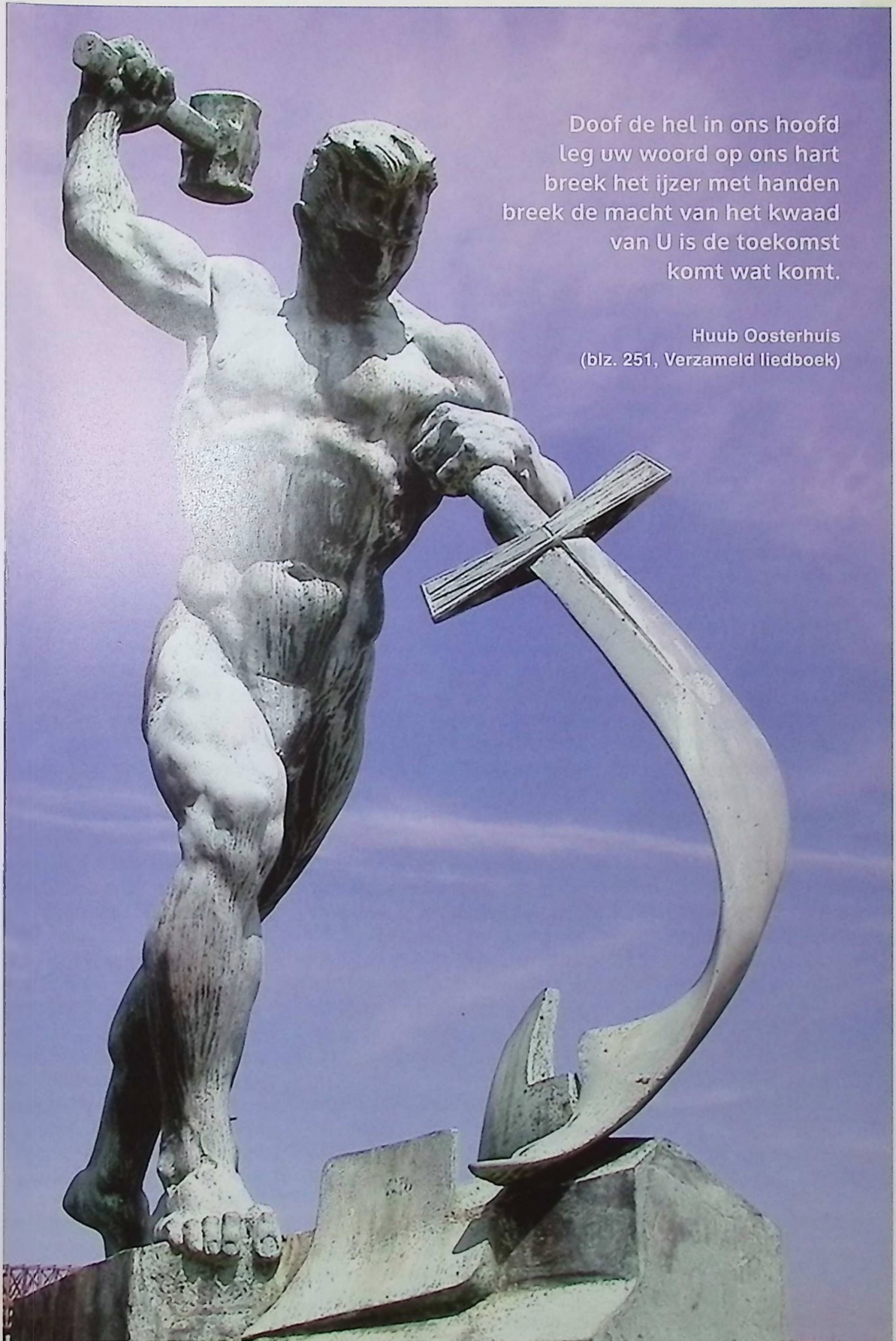
Redactie:

Hogeterpg@gmail.com

facebook.com/kerkenvrede

twitter.com/kerkenvrede

Druk Narratio, Gorinchem

Doof de hel in ons hoofd
leg uw woord op ons hart
breek het ijzer met handen
breek de macht van het kwaad
van U is de toekomst
komt wat komt.

Huib Oosterhuis
(blz. 251, Verzameld liedboek)

Trump nachtmerrie voor wankele vrede in Irak

Yosé Höhne-Sparborth

Dat het Iraaks-Koerdische onafhankelijkheidsreferendum van afgelopen september niet tot een oorlog heeft geleid, mag een klein militair wonder heten. Dat betekent niet dat de regio geen brandhaard meer is. Integendeel; het kleinste vonkje kan de boel doen ontploffen. Trumps verklaring dat Jeruzalem voortaan de hoofdstad van heel Israël is, zou zo'n vonk kunnen zijn. Wat doet zo'n verklaring in het Midden Oosten, waar 'westerse' machten sinds een eeuw regelmatig de boel helpen opschudden? Yosé Höhne-Sparborth had het graag ter plaatse willen vragen, maar ze kwam het land niet meer in.

In augustus reisde ik (red. Yosé Höhne-Sparborth) voor de tiende keer naar Irak. En nu is alles anders, ik kan er ineens niet meer zomaar heen. Er kwam een Koerdisch referendum tussen waarin de Iraakse Koerden zich uitspraken voor onafhankelijkheid. Na dat referendum haalde iedereen opgelucht adem omdat er niet ineens een oorlog uitbrak. Een klein militair wonder: het Iraakse leger nam van de Iraaks-Koerdische strijdkrachten (Peshmerga) de bescherming over van een brede strook Iraaks grondgebied ten zuiden van van Koerdistan, waarin ook Kirkuk ligt.

Het ging nagenoeg zonder schot, zonder doden. De Koerdische partijen na president Barzani wilden duidelijk redelijkheid vóór confrontatie.

Het Iraakse volk als volk mag wel de Nobelprijs voor de vrede krijgen als daar over enige tijd echt rust in de Arabische tent komt.

In welke mate dat een gebaar tegen Barzani was, kan ik van hieruit slechts gissen. Die 'Strook' was minstens zoveel grondgebied als Iraaks Koerdistan zelf. Koerdistan (Barzani?) had al besloten dat hun gebied wel ongeveer half Irak moest zijn. Zo is juist in de afgelopen twee jaar naast de autoweg waar je Kirkuk binnenkomt vanuit Erbil, een 25 meter hoge betonnen Peshmerga, een controlepost, geplaatst. Bij katers noemen we dat een geurvlag.

Heilzaam wonder

De geruisloze wisseling van de wacht die na het referendum volgde is een heilzaam wonder. Wel trokken veel Koerden weg uit Kirkuk, sommigen keerden echter alweer terug. Het was even opgelucht ademhalen. Je hoort nu veel geluiden van de niet-Koerden, dat de Koerden wel erg aan het overheersen waren. In een stad als Kirkuk is dat kwalijk. Juist hier leefden eeuwenlang vier bevolkingsgroepen behoorlijk samen. Iets waar ook bisschop Mirkis goed van profiteert met al zijn projecten: altijd alle medewerking van de moslimregeringen. Maar de Turkse predesent Erdogan en de Iraanse president Rohani

(en wie weet Poetin ook) hebben het luchtruim van Iraaks Koerdistan geblokkeerd voor internationaal verkeer. Je kunt er dus niet meer komen. Toeristen die in Koerdistan waren en via Istanboel terugreisden, werden met grote boetes geconfronteerd. Barzani houdt ook nogal wat export naar Koerdistan tegen. Saddam Hoessein scheerde ooit de Koerdische bergen kaal, de VN bombardeerde Irak en zette het onder een forse boycot, de hele landbouwsector is nog lang niet hersteld. Dus met exportbeperking kan Erdogan veel druk uitoefenen. Koerdistan is dan ook nu een stuk slechter af dan in al die jaren dat het in vrede met Irak genoot van zijn autonomie. Bagdad legde geld bij, in Bagdad zit zelfs een Koerdische president.

Op slot

Begin december bereidden bisschop Mirkis en ik een bezoek aan Irak in januari voor. Het visum lukte niet op deze termijn. En zeker zou ik niet meer zo vrij kunnen reizen tussen de steden waar ik mijn vrienden heb zitten. Kirkuk, maar ook Irak zit dus nogal op slot. Koerdistan dankzij buurlanden die ook Koerden in huis hebben, Irak uit

veiligheidsoverwegingen. Want ISIS mag dan militair gesproken wel verslagen zijn, daarmee is het gedachtengoed van ISIS nog niet verdwenen. Er zal nog hard gewerkt moeten worden aan 'homeopatische verdunning' van het gif dat groeide door een duivelse samenwerking van internationale interventies en interne groeiende haat tegen het Westen, tegen eigen regeringen, angst onder de vele intern ontheemden...

Inzetten op diplomatie

Ergens in dit voorjaar zullen er verkiezingen zijn in Koerdistan. Tenminste dat was het plan. Maar Barzani trok aan het kortste eind met zijn referendum; de andere partijen lijken op dit moment op verstandig en safe te spelen en weer in te zetten op diplomatie en onderhandeling. Mogelijk gaat dat zelfs nog meer rust geven. Ook is het mogelijk dat Erdogan & Co het luchtruim weer openen als een wettige regering het parlement weer laat

samenkomen en ze het houden bij de autonomie. Maar dat is allemaal koffiedik kijken.

Nachtmerrie Trump

Voor een regio met zoveel brandhaarden, zoveel vernielde steden in Syrië en Irak, zoveel ontwrichting van voorheen vreedzaam samenlevende groepen als moslims, christenen, mandeërs en yezidi en met zoveel miljoenen vluchtelingen die ze er intussen ook opvangen (doen ze namelijk gewoon, in de eigen regio!), is iemand als Trump wel een nachtmerrie. Het is nog afwachten of de eerste felle reacties van Palestijnen en ook Israëli's op Trumps verklaring werkelijk aan het verflauwen zijn. In die brandhaard is in ieder geval een lont gelegd. Dichtbij en rondom liggen nog wat lonten, en vonken kunnen zomaar overslaan.

Diep zorgelijk

De wijsheid die nu Koerden en Iraakezen samen toonden, geeft hoop. Het bevestigt het beeld

dat ik daar steeds zag: lokale en regionale leiders die elkaar opzoeken om zich niet tegen elkaar te laten uitspelen. Tot op heden lukt dat nog steeds, vlak naast al die lonten en temidden van veel ruïne. Het Iraakse volk als volk mag wel de Nobelprijs voor de vrede krijgen als daar over enige tijd echt rust in de Arabische tent komt. Toch is de situatie nog steeds diep zorgelijk, mede door Trump. Irak zou nog steeds uiteen kunnen vallen. Geopolitiek is dat land wél het hart van het Midden Oosten. Met het soort burens rond Irak zoals die er nu zijn, zou dat ineens tot een geweldige run op brokken Irak kunnen leiden, en dan wordt de brand gigantisch. Nederland levert nu al de wapens voor zo'n inferno.

Mijn zorg geldt vooral Trump. Bush scoorde laag in de peilingen, en redde zijn presidentschap door de inval in Afghanistan en Irak. Trump is stom genoeg om dat kunstje te herhalen; rechtse joodse lobby en *Christenen voor Israël* zullen hem ervoor belonen. Hij is voorlopig nog een groot gevaar voor die regio, als het hem voor zijn Amerika-éerst-programma op korte termijn zou kunnen helpen. Hij hoeft dat slechts te denken!

De bisschoppelijke Vastenactie heeft voor dit jaar het studentenproject in Kirkuk geadopteerd. Alle geld dat binnenkomt bij de Martinusparochie in Utrecht in de vastentijd, zal met vijftig procent worden verhoogd.

Wie wil meedoen:

NL78RABO0181916525 t.n.v.

St. Martinusparochie te

Utrecht o.v.v. vastenactie 2018

Studentenwerk Kirkuk.

MARGRIETHA REINDERS NEEMT ALS VOORZITTER

AFSCHEID VAN STOP DE WAPENHANDEL

“Geef de moed niet op!”

Margreet Hogeterp

Na twintig jaar heeft Margrietha Reinders in Amsterdam, afscheid genomen als voorzitter van het bestuur van Stop de Wapenhandel. Hoe kijkt zij op deze lange periode terug? Hoe ziet ze de toekomst? Margrietha: “Ik denk dat de vredesbeweging zoals die nu is, nooit meer zo sterk zal worden als in de jaren tachtig, maar ik denk wel dat groepen zoals Stop de Wapenhandel ongelooflijk belangrijk zijn om de waakzaamheid overeind te houden.”

Twee decennia lang is Margrietha Reinders als voorzitter met Stop de Wapenhandel vergroeid geweest. “Mijn generatie is heel bepalend geweest voor de ontwikkeling binnen de vredesbeweging maar de veranderingen in de wereld gaan zo ongelooflijk snel dat ik denk dat we het stokje moeten doorgeven aan een nieuwe, jongere generatie”, meent PKN predikant en kerkpioneer. “Misschien dat het in Nederland niet zo zichtbaar is, maar in Europa wordt de vredesbeweging

vooral door jonge mensen voortgezet. Dat geeft hoop.”

Antimilitaristisch café
Stop de Wapenhandel is eind jaren tachtig ontstaan uit een antimilitaristisch café waarvan Martin Broek een van de oprichters was. “Ik kende hem van de IKV-groep waarmee ik naar Woensdrecht ging om het vredesactiekamp van de Fransiscaanse vredeswacht te ondersteunen”, vertelt Margrietha. “Ik was kerkelijk werker bij de Nassaukerk in de

Staatsliedenbuurt in Amsterdam, waar de kraakbeweging een soort eigenzinnige en anarchistische staat in de stad had opgericht. De Nassaukerk had al jarenlang contact met de buurtactivisten en Martin Broek was vredesdiaken. Later is hij bij de kerk weg gegaan en richtte hij met een meer radicale groep mensen het antimilitaristisch café in de buurt op. Het was een groep jongeren die wereldwijde vredesvraagstukken onderzocht, brochures schreef en bijeenkomsten organiseerde tegen het wapengeweld en het militarisme in de wereld. Ik heb me toen bij dat collectief aangesloten. In verschillende stappen is dat activistische groepje vervolgens overgegaan in Campagne tegen Wapenhandel, wat nu Stop de Wapenhandel is. Dat ging met vallen en opstaan. In het begin

was er geen vaste plek om te vergaderen, geen geld en weinig knowhow."

Verbondenheid met vredesbeweging

Margrietha, die inmiddels predikant bij de Nassaukerk is, wordt in de negentiger jaren voorzitter van Campagne tegen de Wapenhandel omdat er iemand nodig is die met enige afstand de vergaderingen kan leiden. Vanuit haar loyaliteit aan de vredesbeweging doet ze dit van harte. "Ik heb me altijd erg met Stop de Wapenhandel en met de vredesbeweging in het algemeen verbonden gevoeld", zegt Margrietha. "Omdat ze zo geloofden in een bijna hopeloze strijd tegen wapenhandel en tegen het inzetten van geweld bij conflicten, wat nooit constructief kan zijn. Ik beschouwde ze als mijn vrienden, meer nog dan mensen in de kerk."

Gaandeweg krijgt de organisatie subsidie en kunnen er, eerst via Melkertbanen, betaalde krachten worden aangetrokken. Tegenwoordig is Stop de Wapenhandel volledig afhankelijk van donaties en inkomsten uit onderzoeksopdrachten.

Oorlogsgeschiedenis

Activisme heeft Margrietha altijd in het bloed gezeten. "Dat heeft misschien wel iets te maken met de oorlogsgeschiedenis van mijn familie", denkt Margrietha. "Mijn grootvader, Willem Reinders, was dominee in het Groningse dorp Sellingen en is als verzetsstrijder in Bergen-Belsen overleden. Dat verhaal zit diep en heeft eigenlijk al mijn keuzes een beetje bepaald. Ook mijn keuze om predikant te worden. Ik denk dat je als predikant iets kunt betekenen als het gaat om een tegenstem te zijn tegen onderdrukking, het kleineren van mensen of tegen wat er in de

maatschappij fout gaat. Dat je de stem van de menselijkheid kunt laten horen. Daarom ben ik dus niet dominee geworden in een Gronings dorpje, maar ben ik naar Amsterdam getrokken, naar een kerk waar dat verzet ook klonk.

Ik geloof dat in het christelijk geloof een soort van elementaire geweldloosheid zit verankerd; een protest tegen onrecht en onderdrukking; het opkomen voor arme en kwetsbare mensen. Dat heeft me altijd enorm geïnspireerd en doet dat nog steeds."

Van actiegroep naar onderzoeksgroep

De afgelopen decennia heeft Margrietha Stop de Wapenhandel zien ontwikkelen van een actiegroep die mensen mobiliseert om met spandoeken langs de weg te gaan staan, naar steeds meer een onderzoeks- en lobbygroep. "Kritisch onderzoek doen naar wapenhandel is de kracht en specialisatie geworden. Daarmee is de organisatie ook professioneler geworden en dat is soms een dilemma, want eigenlijk wil Stop de Wapenhandel ook een actiegroep blijven, dat zit hen in het bloed. Zo af en toe wordt er nog wel eens een actie georganiseerd bij wapenbeurzen. We zouden nog veel meer willen doen, maar alleen het werven en mobiliseren van donateurs kost al heel veel tijd."

Luis in de pels

Welke succesmomenten herinnert de voormalig voorzitter zich? Margrietha: "Succes is een heel groot woord als je het hebt over de lobby tegen wapenhandel, die erg klein is. Dat zit 'm dan vooral in een kamerdebat waar het thema voor het voetlicht wordt gebracht. Of in een artikel dat geplaatst wordt in *Trouw* of *Het Parool*. Zo hebben we ons uitgelaten over het inzetten van wapens

bij het tegenhouden van vluchtelingen uit oorlogsgebieden en armoedegebieden. We hebben ook geprotesteerd tegen de EU-subsidie voor de wapenindustrie en tegen de verhoging van het defensiebudget waardoor we zelf ook weer meer aan wapens verdienen. We hebben onderzoek gedaan in opdracht van grote mensenrechtenorganisaties naar wapenverkoop aan landen die in oorlogsgebieden wapens inzetten. Die zijn onthullend en ontmaskerend geweest en door Amnesty en NOVIB naar buiten gebracht.

In de toekomst wil Stop de Wapenhandel op die weg blijven voortgaan. Waakhond zijn. De actualiteit volgen en als een soort luis in de pels steeds gealarmeerd blijven. Goed onderzoek doen. De achterban goed informeren en bewust blijven. Een tegenbeweging organiseren."

Plezier in het tegendraadse

Gevraagd naar haar kracht als voorzitter antwoordt Margrietha: "Mijn kracht was onder meer dat ik de moed erin wist te houden en er weer bezieling in kon praten als we dreigden te verzanden in moeizame gesprekken en een moedeloosheid die je kunt krijgen als je telkens maar weer strijd voert. Dan probeerde ik de stem van de gein en lol en het plezier in het tegendraadse te laten klinken. Daarnaast heb ik onze strijd en acties altijd geplaatst in een kader van vredesactivisten die ons zijn voorgegaan, de eeuwen door. Geef de moed niet op, was mijn boodschap. Want ik ben er van overtuigd dat uiteindelijk de stem van de vrede, liefde en gerechtigheid, in welke vorm die zich dan ook voordoet, het laatste woord zal hebben. Daar ben ik nu eenmaal een gelovig mens voor. Nooit zal ik het opgeven om daar voor te gaan."

Oecumene avant la lettre

Bert Buizer, Ferdinand van Melle en Frits David Zeiler

'Het kerkje zal aan geen bijzonder kerkgenootschap toebehoren, het is een kerkje voor allen, een vredeskerkje.' Dat schreef mevrouw Marie Amalie Dorothea van Reenen-Völter in 1918 over het vredeskerkje in Bergen aan Zee dat dit jaar honderd jaar bestaat.

Marie was de drijvende kracht achter haar man Jacob van Reenen, die in 1885 burgemeester van Bergen werd. Het echtpaar zette zich in om het toerisme te bevorderen en ze lieten daartoe het nieuwe dorp Bergen aan Zee in de duinen verrijzen. Naast de aanleg van verbindingswegen en de bouw van een Raadhuis, leidde Marie's passie in combinatie met haar sterke geloof tot de bouw van het Vredeskerkje. Op 9 februari 1918, in het laatste jaar van de Eerste Wereldoorlog, werd de eerste steen gelegd en al op 28 juli 1918 kon het als kerk worden ingewijd.

Vredeswens

De eikenhouten preekstoel in het kerkje geldt als het symbool van de vredeswens van de stichter. De keuze van de motieven en citaten van de preekstoel, evenals op de muren van het kerkje, zijn zeer waarschijnlijk afkomstig van mevrouw Van Reenen-Völter zelf.

Het ontwerp van haar schoon-zoon, Henk Baron Taets van Amerongen, werd uitgevoerd door H. Lichtenberg in Winterswijk, in samenwerking met vier kunstenaars van vier nationaliteiten. Zo is er een paneel gemaakt door de Duitse Lotte Benter, tussen 1911 en 1914 werkzaam als ontwerpster voor de beroemde porseleinfabriek in Kopenhagen, Denemarken, met

de afbeelding van het verhaal van Martha en Maria. Bijbehorend citaat op dit paneel luidt: 'Eins aber is not! – Lucas 10,42'. Een tweede paneel is gemaakt door de Nederlander Ed Jacobs, winnaar van de Prix de Rome. Dit toont een tafereel van Jezus met Petrus op het meer van Gennésareth met een citaat van Mattheus 14, vers 31. Een derde paneel tenslotte toont een afbeelding van Jezus in de hof van Getsemane (Mattheus 26, vers 39) en is gemaakt door de jonge Belgische beeldhouwer Albert Termote (bekend van het rusterstandbeeld van Willibrordus op het Janskerkhof in Utrecht). De Engelsman Sydney Ward was verantwoordelijk voor de wijnranken op de tussenpanelen. De voorstellingen zijn voor meerderlei uitleg vatbaar, maar de boodschap lijkt duidelijk: kies het goede en volhard daarin, twijfel niet aan jezelf en bouw aan hemelse gerechtigheid.

Persoonlijke geloofsbelijdenis

Opvallend ook zijn de zes gebrandschilderde ramen, ontworpen in art deco stijl. Zij laten verschillende familiewapens en wapens van Bergen aan Zee en omringende plaatsen zien. De teksten op de zuidmuur, 'Wentel uwen weg op den heere en vertrouw op Hem. Hij zal het maken', en op de noordmuur, 'En nu blijft Geloof, Hoop en Liefde, deze

"Kies het goede en volhard daarin, twijfel niet aan jezelf en bouw aan hemelse gerechtigheid."

drie, doch de meeste van deze is de Liefde', vormen een persoonlijke geloofsbelijdenis van Marie van Reenen.

Oecumene serieus nemen

Kerkbesturen in de regio hebben zich vast achter de oren gekrabbt. Kan dat zomaar, een eigen kerk oprichten? Ja dat kon, want Marie van Reenen volgde haar eigen hart en mocht zich daarbij gelukkig prijzen dat hervormd predikant dominee F.W.J. Van den Kieboom zich bereid had verklaard regelmatig kerkdiensten in het nieuwe kerkje te zullen leiden.

Echter nam de stichteres, zelf met evangelisch-lutherse achtergrond, maar door haar huwelijk hervormd geworden, de oecumene serieus, want de zondagen na de inwijding kwamen achtereenvolgens een doopsgezinde en een evangelisch-lutherse gastspreker. Dit moet in die tijd als baanbrekend zijn ervaren,

aangezien mensen van verschillende religieuze achtergrond elk in hun eigen, strikt gescheiden maatschappelijk-religieuze werkelijkheid leefden.

Zomerdiensten

In 1987 werd de oude liturgische dienst afgeschaft en gebruik gemaakt van een sobere, laagdrempelige liturgie. De voorgangers kregen er de vrije hand in of ze die al dan niet wilden gebruiken.

Met de invoering van tien jaarlijkse zomerdiensten met een eigen thema dat in elke zomerdienst in dat jaar terugkomt, is er meer lijn en structuur gekomen. In 2017 was het jaarthema 'Hier sta ik en ik kan niet anders', in het kader van 500 jaar Reformatie.

Opbouwende doelen

Behalve voor kerkdiensten werd het Vredeskerkje al snel na zijn stichting beschikbaar gesteld

voor, zoals dat heette, opbouwende doelen. Dat varieerde van bijeenkomsten voor de Blavatskyloge van de Theosofische Vereniging in Alkmaar tot muziekkuitvoeringen. Iets waarvoor het kerkje tot op de dag van vandaag voor gebruikt wordt.

Ook hebben ondertussen ruimschoots kleinschalige projecten een plek in de kerk gekregen. Zoals muziekkuitvoeringen, openstellingen tijdens de Monumentendag, voordrachten van proza en poëzie, excursies en lezingen.

Een wijze vrouw

De functie van het Vredeskerkje is na 100 jaar voor- en najaarstormen nog steeds springlevend. Dat is mede te danken aan het onvermoeibaar ijveren van opeenvolgende stichtingsbesturen MAD (Marie Amalie Dorothea van Reenen-Völter) en van het begrip en de vrijgevigheid van vele individuen en instanties in de directe en ruimere regio.

Gbrandschilderde ramen in Vredeskerkje.

Achteraf kan men zeggen dat de woorden boven de ingang - 'op Hem heeft mijn hart vertrouwd en ik ben geholpen' - waar zijn geworden. In 1958, bij het veertigjarige bestaan zei dr. J.F. Van Rouyen, een van de vaste voorgangers: 'Dit kerkje is gesticht door een vrouw van Duitse afkomst, met sterk gevoel voor Franse religieuze dienst en die midden in de oorlog is voorgegaan in datgene wat door werk van zovelen heeft geleid tot de oprichting van de Wereldraad van Kerken. Het was de daad van een wijze vrouw met een warm hart.'

Meer info: www.vredeskerkje.nl

“Christelijke vrijheid is: opstaan tegen angst”

Margreet Hogeterp

Dit jaar werd de Oecumenelezing van de Raad van Kerken gehouden door de Zweedse aartsbisschop Antje Jackelèn. Ze pleit voor een duidelijke rol voor de kerk en het christendom in een Europa dat bedreigd wordt door polarisatie, populisme, protectionisme en post-waarheid. En voor een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor onze wereld. “Er is behoefte aan de christelijke boodschap van hoop en vrijheid van angst.”

De vier P's die Europa bedreigen - polarisatie, populisme, protectionisme en post-waarheid - zorgen in Europa voor angst en een gebrek aan hoop. En dat is nou precies waar het christendom een rol kan vervullen in de samenleving, meent Jackelèn. Want het christendom beschikt over een 'kennis van het hart', die de kennis van wetenschap en techniek ontbeert. We hebben beide nodig om volwassen en wijze mensen te worden. Kennis van hoofd en hart stelt ons in staat om een gegronde mening te vormen en geeft ons de moed daar voor op te komen. Het is een voorwaarde om een goede burger te kunnen zijn en om verantwoordelijkheid voor de wereld te kunnen nemen.

De Reformatie heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de emancipatie van kennis en educatie en droeg daarmee bij aan democratische waarden. Ze leerde dat wetenschap en kennis niet gevreesd hoefden te worden en dat iedereen er recht op had. In onze tijd is er volgens Jackelèn teveel een eenzijdige focus op wetenschap en technologie ten koste van de sociale wetenschappen. Ze pleit voor meer integratie tussen wetenschap, techniek, sociale wetenschappen en religie.

Leren denken in tegenstellingen

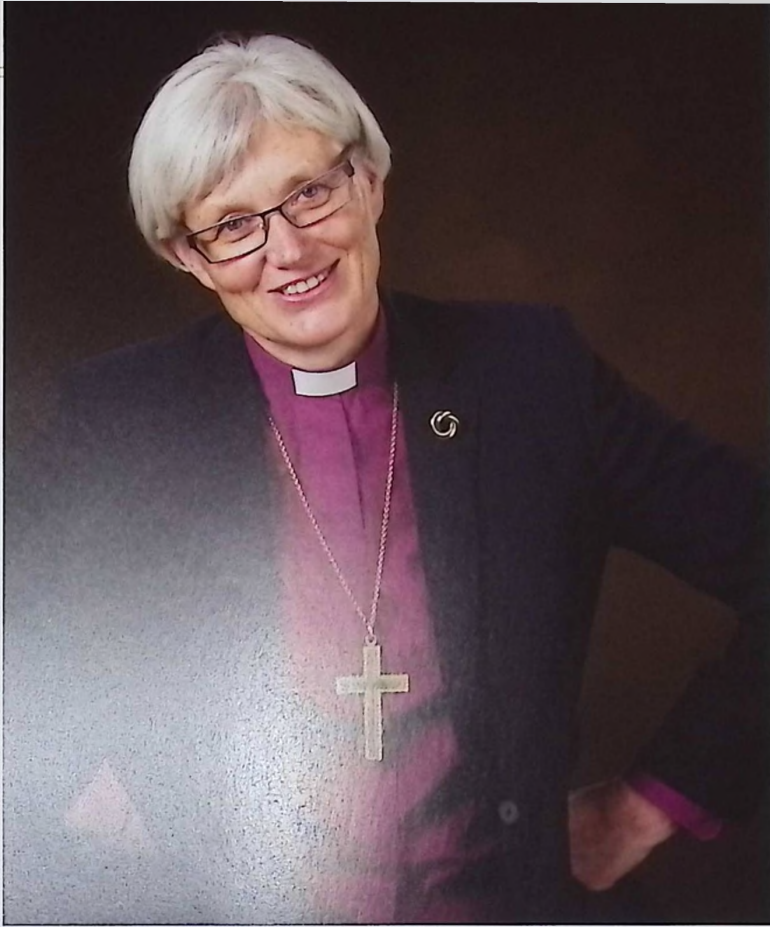
Door een strikte scheiding te maken tussen het spirituele en het seculiere hebben christenen volgens Jackelèn hun verantwoordelijkheid vermeden. Ze spraken zich niet uit over wereldlijke

zaken, ervan uitgaand dat geloof en politiek niets met elkaar te maken hebben. Een pijnlijk voorbeeld hiervan is de weigering van kerken om zich in de oorlog uit te spreken tegen de Nazi-praktijken. Theologie maakt zeker een onderscheid tussen geloof en politiek, maar niet om ze van elkaar te scheiden, maar eerder om te laten zien dat, hoewel gescheiden, ze nog steeds samen horen.

We moeten leren dialectisch te denken, zegt Jackelèn: het koninkrijk van het spirituele én het koninkrijk van het seculiere, de wet én het evangelie, Gods verborgenheid én Gods onthulling, een mens voor God én een mens voor een ander, de theologie van Gods Glorie én de theologie van het Kruis, vrijheid én gedienschtigheid. Het gaat steeds weer om de juiste relatie tussen die polen.

Jackelèn: “We moeten de waarde van het continue omgaan met tegenstellingen niet onderschatten, vooral niet in een tijd waarin populisme hoogtij viert. Wat populisme doet is dingen zwart-wit neerzetten zonder te laten zien in welke relatie ze tot elkaar

Het idee is niet om angst te verslaan met een nog grotere angst voor God. Het gaat om het ontzag dat we hebben voor onze liefhebbende Vader en troostende Moeder, waardoor onze menselijk angst getransformeerd wordt in een positieve verantwoordelijkheid voor de wereld.

verslaan met een nog grotere angst voor God. Het gaat om het ontzag dat we hebben voor onze liefhebbende Vader en troostende Moeder, waardoor onze menselijk angst getransformeerd wordt in een positieve verantwoordelijkheid voor de wereld. De discipelen zaten in angst bij elkaar totdat Jezus aan hen verscheen en zei: "Vrede zij met u. Zoals de Vader mij zond, zo zend ik u."

Internet in dienst van vrijheid

Vrijheid van angst geeft hoop. Nog een belangrijk geschenk dat het christendom de samenleving kan geven meent de Zweedse aartsbisschop.

De vele zelfhulpboeken in de schappen van kiosken zijn volgens haar een belangrijke aanwijzing dat mensen wel degelijk behoefte hebben aan de christelijke vrijheid van angst, die ons de moed geeft om op te staan tegen de destructieve krachten in de wereld.

Het is een boodschap die wat haar betreft van de daken geschreeuwd mag worden, inplaats van deze te beperken tot de privé sfeer omdat gemeend wordt dat geloof niet iets is waar je over praat. Jackelèn pleit voor het verspreiden van het christelijke gedachtegoed, niet alleen op tv, in media en in forums, maar ook op het internet, wat zij de boekdrukkunst van onze tijd noemt. Jackelèn: "Smartphones en iPads kunnen ook in dienst gesteld worden van de vrijheid, in plaats van voor de verspreiding van haat en polarisatie. In dienst van de boodschap van hoop en de vrijheid van angst voor de dictators van de wereld en de tirannen in ons persoonlijke leven, in de naam van God die het als enige waard is om gevreesd te worden en ons steeds weer tegemoet treedt met liefde."

staan, zonder de complexiteit te erkennen die achter het meeste van wat we zien schuilgaat, zowel in ons persoonlijke als in het publieke leven."

Vrij om tot dienst te zijn

Kennis 'van hoofd en hart' leidt volgens de aartsbisschop tot vrijheid; een andere belangrijke kwaliteit die het christendom te bieden heeft aan onze samenleving. Het geloof maakt ons vrij van zorgen over ons eigen welzijn en redding, waardoor we vrij zijn om ons te wijden aan de noden van anderen. Of, zoals Luther het zei: 'Een christen is perfect vrij om God tot dienst te zijn'.

Geloof maakt ons ook vrij van angst. We kennen de angst voor terreur. We hebben ook angst in relatie tot werk, sociale zekerheid, pensioen, de toekomst van de wereld, mondiale rechtvaardigheid, wereldvrede en klimaatverandering. Maar angst beperkt onze vrijheid.

Het veroorzaakt ofwel stress die leidt tot nerveuze activiteit, of tot verlamming die leidt tot passiviteit.

'Vrede zij met u'

Christelijke vrijheid wijst in een andere richting. Het evangelie vertelt ons regelmatig 'Vrees niet': wees zonder angst in dit leven, want alleen God is het waard om gevreesd te worden. Wat betekent dat? Dat de vrees voor God ons kan bevrijden van onze vele wereldlijke angsten. Omdat God, die ons ontzag verdient, tegelijkertijd onze liefhebbende vader en onze troostende moeder is. Want God zegt: "Zoals een moeder haar kind troost, zal ik jullie troosten." Vrijheid is mogelijk in het aangezicht van angst omdat God angst van haar kracht ontdoet. Als God, die de macht heeft om alles teniet te doen, ons genade schenkt, waar zouden we dan nog bang voor zijn? Het idee is niet om angst te

HEILIGE BOONTJES OPBIECHTEN

LUCHT OP

Yosé Höhne Sparborth

Je hoort veel mooie dingen over vredeswerk. Bepaalde dingen hoor je nooit. Ik voel me dan ook toenemend een droeve clown in vredesdebat. Zo is de spreker altijd middelpunt van het vredesuniversum. Het zijn buitenaardsen die de goede lieve vredeswereld aanvallen. Een levenssoort waar je wel op mag schieten, zoals vroeger ratten werden vergiftigd. Wat ik mis: het vanzelfsprekende voorstel dat partijen om de tafel gaan zitten en ieder precies opbiecht wat de eigen bijdrage aan de ellende is.

De *eigen* bijdrage. Ik moet altijd denken aan een ruziënd echtpaar dat vrede wil sluiten. Lukt volgens mij alleen maar als ieder de eigen ellendigheden opbiecht. Zolang ze elkaars ellendigheid opbiechten gaat de ruzie gewoon verder. Toch?

Nederland is er goed in. In ons spreken over de wereld zijn wij het centrum van deugd. Felle afweer als iemand durft reppen over ellendigheden elders dankzij Nederlands handelen. De galerij van afweer toont fraaie variaties: "Ver van mijn bed show, blijf toch dicht bij huis"; "Je moet de mensen geen schuldgevoel opdringen"; "Je moet niet alles kapotanalyseren"; "Dat is zo groot, zo abstract"; "Pas op, straks eisen ze nog schadevergoeding"; "Doe niet zo moeilijk".

Moralistisch en kneuterig

Nu wil ik best begrip hebben voor mijn medeburgers. Vijfhonderd jaar geleden was oorlog een stuk overzichtelijker: Utrecht trok op naar Leiden en schoot ze verrot;

Biechten als vredeswerk

Amsterdam trok op naar Haarlem. Zo'n vreemd volkje uit zo'n ander stadje, daar had je in ieder geval een helder vijandbeeld van: als je niet uitkeek jatten ze de mooie vrouwen weg! Nu worden gevechten op een andere planeet gevoerd: Jemen, Korea. Wat voor soort apen leven daar?

De markttaal maakt ons individu. *Ik*, de *consument*, en mijn vrijheid om te kiezen uit twintig koffiemarken. De oorlogstaal wint de meeste harten, omdat ze zo bekend moralistisch en tegelijk zo kneuterig is. God kennen we want we kennen de dominee. Dat voelt veilig. Niemand mag dat verstoren met boze berichten over de grote boze wereld. Het kwade ver weg (Irak, Soedan) geeft een veilig gevoel. En de minister vertelt, dat het gaat om mij, om ieder van ons. Om de veiligheid van al die ikken: deugdzaam en waard om beschermd te worden. Door individuele mannen die zich offeren om mijn veiligheid te garanderen. Mijn helden!

Zuster in plaats van concurrent

Heeft die God van Israël niet allereerst een volk geroepen? Een gemeenschap? En was daar niet Eva, de moeder van alle levenden? Hebben we onze taal van gemeenschap en solidariteit al helemaal uitgeleverd aan de markt, haar mechanismen en haar vooronderstellingen: de vrijheid van het individu centraal, dus ook zijn deugd? De moedige soldaat als symbool van oorlog, de politiek die tot oorlog besluit buiten beeld? Thomas van Aquino had nog het inzicht, dat erfzonde zoveel was als maatschappelijke, zondige structuren waarin wij mensen de weg kwijt raken. Zou een weg van vrede realistischer worden als we beseffen hoe wij die anderen pijn (kunnen) doen en dat marktmechanismen nou juist gericht zijn op 'de ander pijn doen'? Kunnen 'zij' ons nog zuster worden in plaats van concurrent?

Ik pas niet en God ook

Theo Salemink

Yosé Höhne-Sparborth is een dochter van een Nederlandse moeder die in de oorlog trouwt met een Duitse soldaat uit het bezettingsleger. Zij gaat mee naar Berlijn en trouwt met hem in 1942. Deze 'oorlogsgeschiedenis' doortrekt haar leven en haar pas verschenen autobiografie met de titel *Ik pas niet en God ook* (2017).

De Russen veroveren Berlijn. De vader van Yosé is een tijdlang krijgsgevangene. In oktober 1946 krijgt moeder dochter Yosé. Verhuizing naar Wittstock in wat toen DDR ging heten. In 1953 vlucht het gezin naar West-Berlijn, waar de grootouders van vader wonen. Het is nog voor de tijd van de Muur. Moeder en kind gaan in 1955 naar Nederland. Vader zal later komen, maar zover komt het niet. In 1956 volgt een scheiding. Yosé ervaart zichzelf in Nederland als een 'moffenkind'. Rot op naar je eigen land. Dat hoort ze. Dat thema doortrekt het hele boek en heeft grote impact gehad op haar belevingswereld. In Nederland komt ze via internaten uiteindelijk in een klooster terecht, maakt de grote veranderingen mee in de katholieke kerk van de jaren zestig en zeventig. Ook dat heeft een grote invloed op haar leven en haar autobiografie. In deze recensie wil ik kort inzoomen op haar werk in de vredesbeweging en haar contacten met de DDR.

Yosé kwam uit de DDR en later bezocht ze de DDR via haar werk, samen met de dominecan Karl Derksen, voor de

Berliner Konferenz Europäische Katholiken (BK).

Het was een vredesbeweging van katholieken in Oost-Europa en de DDR, die soms een gespannen verhouding had met de meer 'westers' georiënteerde vredesbeweging als het IKV van Mient Jan Faber. Daarbij speelt natuurlijk de vraag hoe je om moet gaan met de DDR-staat en de Stasi. Yosé kiest partij tegen de lijn van het IKV: te westers, te weinig begrip voor de alledaagse situatie van de christenen in de socialistische landen. En daarbij speelt haar biografie een rol. Ze schrijft dat ze de DDR steeds meer als 'haar vaderland' is gaan zien. (157). De DDR gaf haar een 'thuisgevoel'. Maar dan valt in 1989 de Muur in Berlijn en wordt de DDR na verloop van tijd deel van een nieuwe, groot Duitsland. Het Kohl-offensief. Zij heeft het gevoel, schrijft ze, dat er 'iets verloren gaat' (163) Is dit naïviteit of solidariteit met een totalitair systeem? Dat roept de vraag op wat dat communisme in de DDR als politiek systeem eigenlijk geweest is? Was het een utopische beweging die door de nood gedwongen fouten maakte? Was het een totalitaire staat die van terreur een systeem maakte om mensen bang en gecontroleerd te maken en die de eigen bevolking in 'verlatenheid' achterliet zoals de filosofe Hannah Arendt schrijft? Of was de DDR een apart geval?

Het leven van een persoon is een spiegel waarin de gebeurtenissen van de tijd weerspiegeld worden in gebroken en verschoven gestalten. Over haar moeder zegt Yosé: 'Mijn moeder was een monument van de 20e eeuw.

Alle grote drama's in Europa hadden zich in haar leven gekerfd. Aan haar leven van 1903-1996 was goed zichtbaar wat mensen in Europa hadden moeten verduren' (206). Datzelfde geldt voor het leven van José Höhne-Sparboth in haar boek dat de toepasselijke titel draagt: *Ik pas niet en God ook*.

Yosé Höhne-Sparborth, *Ik pas niet en God ook niet*, Uitgeverij Valkhof Pers Nijmegen 2017. ISBN 978 90 5625 492 6

Wapenhandel vaart wel bij 'bestrijding' migratie

Mark Akkerman

Het antwoord van de EU op de 'vluchtelingencrisis' komt neer op het steeds verder opvoeren en militariseren van grensbewaking aan de Europese buitengrenzen. Jarenlange intensieve lobby van de militaire- en veiligheidsindustrie heeft hier grote invloed op gehad. Migratie werd en wordt neergezet als een veiligheidsprobleem dat met militaire middelen bestreden moet worden. Zo spreekt de EU bijvoorbeeld constant over een 'strijd' of 'gevecht' tegen 'irreguliere migratie'. De industrie verdient goed aan de uitbouw van Fort Europa.

Het neerzetten van migratie als veiligheidsprobleem strategie wordt meer en meer geëxporteerd naar landen buiten Europa, met name in Afrika. Zij moeten de rol van vooruitgeschoven grenspost voor de EU spelen en vluchtelingen al op hun reis richting Europa tegenhouden. Zoals in de vorige *Vredesspiraal* was te lezen, zet ook de Nederlandse regering sterk in op het sluiten van meer migratiedeals met niet-EU-landen.

Dit EU-beleid is niet nieuw, maar wel in een fikse stroomversnelling gekomen sinds 2015. De EU-Afrikatop over migratie in Valletta, in november 2015, het daaropvolgende instellen van het Emergency Trust Fund for Africa (EUTF) en de lancering van het Partnership Framework halverwege 2016, hebben de kaders gezet voor een groot aantal projecten om migratie naar Europa te stoppen. Een deel daarvan richt zich op samenwerking op militair- en veiligheidsgebied om grensbewaking in niet-EU-landen te versterken, waaronder training en donaties van militair en security-materieel.

Grote gevolgen

De EU heeft tientallen landen in het vizier voor samenwerking op migratiegebied. Een groot aantal van deze landen kampt met

interne conflicten, autoritaire regimes, repressie, mensenrechtenschendingen en grote armoede. Dictaturen als Soedan en Eritrea staan op de lijst, maar ook Afghanistan, Wit-Rusland, Mali, Niger, Irak, Libië, Egypte en Turkije.

Het beleid van externalisering van grenzen heeft grote gevolgen. Die treffen in de eerste plaats vluchtelingen, die te maken krijgen met geweld, gevaaren en corruptie. Ze komen vast te zitten in uitzichtloze situaties. Ze laten het leven in de woestijn

of verdrinken in de Middellandse Zee. Of ze worden gedeporteerd naar onveilige landen waar hen geweld, repressie en armoede wacht. In november nodigde de Belgische staatssecretaris Francken een Soedanese overheidsdelegatie uit om in België aangehouden 'illegale' vluchtelingen te komen identificeren. Een aantal van hen werd daarna gedeporteerd en in Soedan gemarteld. Ondanks alle kritiek hierop wordt deze identificatiemethode steeds vaker toegepast in meerdere EU-lidstaten.

Een Syrische man springt over het prikkeldraad bij de Turks-Syrische grens.

Misbruik ontwikkelingsgeld

De consequenties reiken echter verder. Zo worden autoritaire regimes gelegitimeerd en versterkt door de anti-migratie-samenwerking, zeker wanneer dit gepaard gaat met het verstrekken van militair en security-materieel. Het Europees grensexternaliseringsbeleid ondermijnt daarnaast ontwikkeling van- en stabiliteit in derde landen. Het gaat dan bijvoorbeeld om het misbruiken van ontwikkelingssamenwerkingsgeld voor anti-migratie-maatregelen.

Tachtig procent van de financiering voor projecten onder het EUTF komt uit Europese ontwikkelingsgelden. Er wordt echter ook heen gewalst over het feit dat landen, of regio's daarbinnen, deels economisch afhankelijk zijn van migratie en dat het plotseling wegnemen van een belangrijke inkomstenbron grote gevolgen heeft. De economie in de regio Agadez in Niger, een straatarm land én de belangrijkste partner van de EU op migratiegebied, draaide voor een groot deel op het mogelijk maken van migratie. Door allerlei maatregelen is de migratiestroom, vooral richting Libië, via deze regio grotendeels opgedroogd. Dat is een fikse klap voor kleine ondernemers daar, variërend van proviandverkopers tot mensen die de tocht van vluchtelingen begeleiden. Deze zogenaamde 'smokkelaars' zien door het EU-beleid hun traditionele baan verdwijnen en vluchtelingen steeds meer in handen van criminele netwerken gedreven worden, voor wie de grotere risico's hogere vraagprijzen en daarmee een nieuwe interessante markt opleveren.

Profiteurs

De wapen- en security-industrie profiteert flink van de 'vluchtelin-

gencrisis'. Ze voedt niet alleen de vluchtoorzaken door het blijven leveren van wapens aan regio's met gewapende conflicten en mensenrechtenschendingen, maar verdient daarna ook aan de verkoop van materieel om vluchtelingen te stoppen. De Europese buitengrenzen raken steeds meer gemilitariseerd, maar de industrie kijkt al verder. Grote Europese wapenbedrijven als Airbus en Thales verschuiven hun aandacht wat betreft de grensbewakingsmarkt naar Afrika, omdat ze daar de meeste groei verwachten.

Winst voor wapenhandel

Ook (deels) Nederlandse bedrijven, zoals Thales, Damen en Airbus zijn belangrijke spelers op deze markt. Scheepsbouwer Damen verkocht zes vaartuigen aan Turkije om de kustwacht te versterken. De twintig miljoen euro voor deze schepen werden betaald uit een Europees fonds voor 'Stabiliteit en vrede', dat bedoeld is voor conflictpreventie en vredesopbouw. Damen leverde daarnaast schepen voor grensbewaking aan bijvoorbeeld Libië, Marokko, Somalië en Kaapverdië. Duitsland gaf grote hoeveelheden Airbus-materieel voor grensbewaking aan Tunesië. Ook Egypte, Mali en Algerije zijn grensbewakingsklanten van het bedrijf met hoofdkantoor in Leiden. Thales, een Frans bedrijf met een stevige Nederlandse poot, levert radarsystemen voor schepen die ook voor grensbewaking worden ingezet. En het is een grote naam qua biometrie, dat steeds vaker gebruikt wordt voor grote projecten om vluchtelingen te kunnen identificeren en registreren in niet-EU-landen. Thales neemt op dat vlak dit jaar het eveneens Nederlandse Gemalto over, waardoor het zijn positie op de grensbewakings- en -controlemarkt, juist ook in Afrika, flink versterkt.

Migratie als verdienmodel

Naast bedrijven verdienen ook nationale en intergouvernementele instituten, zoals de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM), goed aan de Europese grensexternalisering. Zij voeren veel projecten uit op het gebied van grensbewaking en samenwerking op militair- en securityvlak.

Het Franse Civipol is een samenwerking van de overheid en grote Franse wapenbedrijven. In 2003 schreef het een consultancy-paper voor de Europese Commissie, waarin het een deel van de fundamenteën voor het huidige grensexternaliseringsbeleid legde en pleitte voor het uitoefenen van grote druk op derde landen om harder op te treden tegen migratie. Nu zet het met EU-geld bijvoorbeeld databases voor vingerafdrukken van de gehele bevolking in Senegal en Mali op. Doel hiervan is dat vluchtelingen uit deze landen bij aankomst in Europa direct geïdentificeerd en gedeponeerd kunnen worden.

Het grensexternaliseringsbeleid van de EU heeft grote gevolgen, voor vluchtelingen én voor derde landen, met name in Afrika. De militaire en security-industrie profiteert schamteloos van deze ellende. De EU zou andere prioriteiten moeten stellen: veilige vluchtroutes, goede opvang en het werken aan het wegnemen van de oorzaken die mensen dwingen te vluchten.

Stop Wapenhandel en het Transnational Institute (TNI) publiceren een nieuw rapport over de externalisering van de Europese grenzen, de gevolgen en de profiterende bedrijven en instituten.

Dit rapport is te vinden op: www.stopwapenhandel.org

Dietrich Bonhoeffer en het pacifisme

Harry Zeldenrust

Er is geen theoloog uit de vorige eeuw die zo vaak wordt genoemd als Dietrich Bonhoeffer. Deze Duitse verzetsdominee spreekt tot de verbeelding. Het is bekend hoe hij protesteerde tegen de hakenkruisvlaggen in de kerken en zijn uitspraak dat alleen wie voor de joden bidt, ook Gregoriaans mag zingen wordt vaak aangehaald. Het was ook zijn protest tegen valse vroomheid, hij wilde geen goedkope genade. Het ging hem niet om de leer, maar om het leven.

Toch is het ook lastig. Hij was tegen elke oorlog en praatte openlijk over dienstweigering in een tijd dat dat levensgevaarlijk was. Hoe is het dan mogelijk dat deze man bereid was mee te doen aan een complot om iemand te doden? Hij was namelijk betrokken bij de voorbereidingen voor een aanslag op Hitler. Men kan zich beroepen op zijn verzetshouding. Zijn pacifisme wordt dan vaak weggelaten. Alsof hij zich zou hebben bekeerd tot een wat realistischere houding. Van verschillende kanten hoor je zeggen: hij was toch geen echte pacifist.

Een mens onderweg

Bonhoeffer (1906 – 1945) is maar 39 jaar geworden. De laatste twee jaar daarvan bracht hij door in de gevangenis. Zijn levensloop is veelzeggend. Hij was altijd bezig met de vraag van geweld. Als 23-jarige was hij vicaris voor de Duitse gemeente in Barcelona. Hij hield daar een lezing over de ethiek. Hij noemt het liefdegebod en legt uit dat het allereerst gaat om de bescherming van de nabije naasten. Er is ook het volk, waar je van houdt en het verdedigen van het eigene is een plicht. Als het om het volk gaat, dan vindt hij geweld soms noodzakelijk. Kort daarna, terug in Duitsland, was hij betrokken bij de oecumenische beweging. Hij werd jeugdsecretaris van de Wereldbond voor bevordering van Vriendschap door de Kerken (een voorloper van de Wereldraad) en was altijd bezig met vrede. Hij sprak op een internationale conferentie over

de taak van de kerk om haar jongeren de wapens uit handen te nemen en de oorlog te verbieden. Hij uitte het verlangen om Gandhi te ontmoeten en in India kennis te nemen van acties van geweldloosheid. Hij keerde zich steeds meer tegen het kerkelijke denken dat te veel uit was op zelfbehoud. Het gaat om de wereld en om daden van vrede.

Bonhoeffer bracht veel tijd door in het buitenland en was enige tijd predikant in Londen. In 1939 was hij in Amerika, waar hij had kunnen blijven. In Duitsland liep zijn leven gevaar. Maar hij ging terug, hij ervoer het als een roeping om te delen in het lot van zijn volk. Terug in Duitsland zocht hij contact met het verzet. Het bracht een dubbelleven met zich mee. Hij werd opgenomen in de Abwehr, een soort geheime dienst. Hij was veel in het buitenland en organiseerde mede vluchtwegen voor de Joden. Hij verzorgde ook berichten naar buitenland, als een soort dubbelspion. En in diezelfde tijd werkte hij aan beschouwingen over de ethiek. Bonhoeffer raakte betrokken bij de plannen voor de aanslag op Hitler. Hij was bereid de stap te maken van medeweter tot mededader.

Navolging

Tegen deze achtergrond lees ik het boek *Navolging* uit 1936. Er is in de navolging van Christus maar één weg, dat is de weg van verzoening. Het is ook de weg van zelfverloochening, van het kruis. Alle geweld wordt scherp veroordeeld. God vraagt gehoorzaamheid en onvoorwaardelijke

liefde voor de ander. De liefde vraagt niet of ze beantwoord wordt. De vijand is degene die mij vijandig gezind is, en wie heeft meer liefde nodig dan degene die geen liefde bezit.

In de *Aanzetten voor een ethiek*, een paar jaar later, wordt dit herhaald. Er is maar één groter kwaad dan het geweld, dat is het geweld als norm, als principe. Het geloof in geweld is erger dan het geweld zelf. Hij ziet, dat het absurde tot norm is verheven, er heerst terreur en misleiding. Maar duidelijk wordt dat Bonhoeffer ook het afzien van geweld niet tot principe wil verheffen. Wij beschikken niet over een absolute maatstaf van wat op zichzelf goed is. Met absolute maatstaven maak je het goede tot een dode wet. Dan dreigt er een trouw aan principes zonder rekening te houden met andere mensen. Het gaat om handelen in overeenstemming met de werkelijkheid.

Wat blijft

Naast de liefde voor zijn volk blijft in Bonhoeffers opvattingen

ook het idee dat alle geboden historisch bepaald zijn. Als je alles letterlijk neemt vlucht je voor je verantwoordelijkheid. Hij ging terug naar Duitsland om het lijden en de schuld van zijn volk mede op zich te nemen. Niet gehoorzaamheid staat dan centraal, maar verantwoordelijkheid en mondigheid.

De verantwoordelijkheidsethiek plaatst de mens voor een dilemma. Het is beter schuld op zich te nemen dan niets te doen. Hij zag alleen een toekomst voor zijn land als er van binnenuit iets zou worden ondernomen om een einde aan de barbarij te maken. En dat kon alleen als mensen bereid waren het noodzakelijke te doen. Noem het maar de handen vuil maken. Het was liefde voor het volk, en vooral liefde voor de meest bedreigden die hem dreef. Bij Bonhoeffer is geen spoor van morele goedkeuring. In de ethiek draait het uiteindelijk niet om vernietigen, maar om verzoenen. Dat is de weg. Het kwaad blijft kwaad, maar er zijn situaties dat het goede niet gedaan kan

worden en dat er toch gehandeld moet worden. De keuze van een mens is niet altijd tussen goed en kwaad. En dan is het: of niets doen of de keuze maken het kwaad te verminderen. Pacifisme is iets meer dan alleen maar afzien van geweld. En pacifisme houdt meer in dan schone handen houden.

Er is bij Bonhoeffer ook de hoop dat een nieuwe generatie zal opgroeien in een tijd dat er weer een vrije keuze mogelijk is tussen goed en kwaad.

Geen beroep op God

Leven en handelen alsof er geen God bestaat. Dat zegt Bonhoeffer als oprecht gelovige voor Gods aangezicht. Voor hem was God er niet om de gaten te vullen in ons kennen en kunnen, ook niet de morele gaten. Niemand kan zich op Bonhoeffer beroepen. En niemand past een oordeel over de keuze die hij maakte. Hij vraagt niet om een oordeel. Ook niet om een etiket. Hij was een mondig mens, die deed wat gedaan moest worden en die daarvoor geen beroep deed op God.

Pelgrimage: oecumene als proces

pilgrimage
of justice
and peace

Bron: Hielke Wolters

Gezien het belang van de religieuze dimensie in conflictbeheersing en vredesopbouw, heeft de Assemblée van de Wereldraad van Kerken, in 2013 in Busan, Zuid Korea, de kerken opgeroepen tot een pelgrimage van gerechtigheid en vrede. Ook de Nederlandse Raad van Kerken heeft het idee van de pelgrimage opgepakt en heeft afgelopen jaren allerlei initiatieven ontwikkeld die gericht zijn op het bevorderen van gerechtigheid en vrede. De Walk of Peace, een vredeswandeling die in diverse steden tijdens de Vredesweek in september georganiseerd wordt, is daar één van.

kelijke landen in Azië, Afrika, Latijns Amerika en de oude koloniale machten. Een bruggenbouwer tussen blank en zwart, man en vrouw, pleitbezorgers voor economische groei en voorvechters voor natuur en milieu. Het gesprek met vertegenwoordigers van andere religies is daarbij steeds belangrijker geworden.

Oecumenische queeste

"Het begrip 'pelgrimage' spreekt van oecumene als een proces", zei Dr. Martin Robra, werkzaam bij de Wereldraad, tijdens het Assemblée van Busan.

En Martin Hein, bisschop van de evangelische Kerk van Kurhessen-Waldeck voegde daar aan toe: "Pelgrimage beschrijft de oecumenische queeste voor eenheid als een optelsom van vele kleine stappen op een lange weg". Volgens Fernando Enns, professor vredestheologie in Hamburg en Amsterdam, heeft de oecumenische pelgrimage de betrokkenheid nodig van gemarginaliseerde mensen in onze maatschappij. Enns: "Zij moeten degenen zijn die ons de weg wijzen."

In 1948 werd De Wereldraad van Kerken in Amsterdam opgericht als een van de belangrijkste drijvende krachten achter de oecumenische beweging met als doel de eenheid en samenwerking tussen kerken te bevorderen. Samenwerking tussen kerken is niet alleen maar een kerkelijke aangelegenheid; het heeft een grote invloed op wereldwijde vredesprocessen. De oorspronkelijke betekenis van

het Griekse woord oecumene is 'de bewoonde wereld'. De beweging heeft zich altijd ingezet voor een bewoonbare wereld voor alle mensen, van welk ras, geslacht of politieke overtuiging dan ook. Daarom heeft de Wereldraad zich vanaf de oprichting gericht op vredesopbouw. De Wereldraad was een bruggenbouwer, direct na de 2e wereldoorlog tussen de geallieerde landen en Duitsland, later tussen de nieuwe onafhan-

Op zoek in je omgeving

Het onrecht waar we van horen blijft vaak zo ver weg. We kunnen niet allemaal naar Irak, Syrië, Turkije, Afghanistan, Sierra Leone of Liberia... We zouden niet eens durven of willen. Maar wat we wel kunnen doen is: op zoek gaan naar mensen in onze naaste omgeving, die lijden onder onrecht. Die slachtoffer zijn geworden van de omstandigheden: van de oneerlijke verdeling

binnen de wereld, van ongelijke kansen of van pech, of van gebrek aan initiatief... Die zijn er meer en dichterbij dan je denkt.

Zoek uit waar in je omgeving mensen tekort komen, mensen tekort wordt gedaan. Velen lijden niet dat leven dat voor jou vanzelfsprekend is. Velen praten over moslims, weinig mensen kennen moslims persoonlijk.

Zoek ze op in je omgeving. Joden klagen over toenemende discriminatie. Zoek ze op en luister naar hun verhaal. Zij zijn de beste graadmeters voor de staat van tolerantie binnen onze samenleving. Het zal je goed doen om het zelf te horen.

Het hangt van de situatie in jouw omgeving af, waar je moet zijn. Weet je welke mensen gebruik maken van de Voedselbank? Weet je hoeveel het er zijn? Weet je wat er na vijf jaar hulp met hen gebeurt? Weet je wat er gebeurt met mensen die uitgeprocedeerd zijn? Weet je dat in jouw omgeving mogelijk anderen hen opvangen? Zoek hen op en luister en praat met hen.

Zelf zien en ervaren

Wat recht en onrecht is ontdek je alleen door ontmoetingen met mensen. Zelf zien en ervaren wat anderen meemaken, geeft contact. Een jonge Koerd die asiel heeft gekregen wil terug naar zijn landgenoten die op straat leven in Noord Koerdistan op de vlucht voor IS. Hij wil daar zijn en zelf wat doen... direct menselijk contact geeft je grip op wat er gebeurt. Het zelf horen en spreken van mensen, wie onrecht wordt aangedaan, helpt om te ontdekken wat gerechtigheid inhoudt.

Dat is waar de pelgrimage van gerechtigheid en vrede onder andere over gaat. Dat is het kader waarbinnen de Walk of Peace georganiseerd wordt.

Laat je inspireren!

In verschillende steden zijn de eerste voorbereidingen voor de Walk of Peace tijdens de Vredesweek 2018 (15 t/m 23 september) alweer gestart. Utrecht is een van de steden die een vredeswandeling zal organiseren. Ook Woerden, Rotterdam, Schiedam en Harderwijk, hebben zich al aangemeld. Zelf ook een Walk of Peace organiseren in eigen stad of dorp? Hier volgen wat voorbeelden van hoe je zoiets kunt aanpakken.

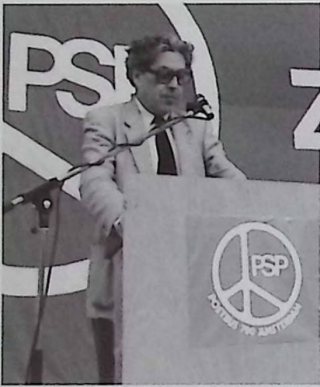
- In Hilversum stonden vorig jaar de vragen 'Waarom vind ik vrede belangrijk? Wat doet het met mij en wat kan ik er zelf aan bijdragen' centraal. Tijdens de wandeling voerden verschillende mensen het woord: een welzijnswerker, een gemeenteraadslid, een pastoor, bewoners die vrede hoog in het vaandel hebben staan. Ook stadsdichter Robert Grijsen speelde een rol. Hij opende de wandeling met een gedicht over vrede en verdraagzaamheid. De deelnemers konden onder het genot van een drankje en een hapje naar zijn gedichten luisteren. Aan het einde van de Walk of Peace waren er allerlei muziekovertredens.
- In Leeuwarden stond de Walk of Peace afgelopen jaar in het teken van armoede. Organiserende partijen waren de Raad van Kerken Friesland, de Raad van Kerken Leeuwarden, Solidair Friesland, Arme Kant Friesland en wijkcentrum Heechterp-Schieringen. De tocht ging langs plaatsen in de stad die aandacht verdienen. Zo stonden de wandelaars bijvoorbeeld stil bij de plek waar Meindert Tjoelker in 1997 in Leeuwarden door zinloos geweld om het leven is gekomen, maar ook bij de voetbalvereniging Cambuur die oog heeft voor de kinderen in armoede.
- IJmuiden koos als invalshoek 'Ontmoeting' en 'Diversiteit'. Een kunstenaar uit de regio vroeg wandelaars mee te werken aan een groot doek met vredesboodschappen. Verder was er een kort muziekprogramma in de Oud-Katholieke Kerk, en werd de Walk beëindigd met een filmvertoning, hapjes en drankjes in de moskee.
- In Lochem waaierden de deelnemers uit naar de verschillende locaties in de stad die speciaal voor de Walk of Peace waren opengesteld. Zoals het verzorgingshuis, waar de mensen wonen die de oorlog hebben meegemaakt en het belang van vrede kennen. Of een van de kerken die hun moestuinproject liet zien, voor mensen die van de voedselbank afhankelijk zijn.

Voor meer praktische handvatten, kijk op:
www.vredesweek.nl/tips-voor-organisatie

Fred van der Spek: politicus van het alternatief

Margreet Hogeterp

Op 23 november jl. overleed voormalig PSP-partijleider Fred van der Spek; voor vele linkse 60-plussers het symbool van het gebroken gewoortje. Na zijn actieve politieke leven bleef hij tot op hoge leeftijd maatschappelijk geëngageerd.

Vlak na de Tweede Wereldoorlog werd een principiële veroordeling van alle vormen van geweld in Nederland nog maar zelden gehoord. Ook Alfred Gustaaf van der Spek, in 1923 geboren in een SDAP-nest in Den Haag, had staan jui-

chen toen de Britse bommenwerpers overvlogen op weg naar het Ruhrgebied, Hamburg en Berlijn. Zelfs met de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki had hij aanvankelijk geen moeite. Als student scheikunde bewonderde hij de elegante eenvoud van Robert Oppenheimers schepping. De twijfels rezen pas toen hij in 1947 in Delft een lezing bijwoonde van de theoretisch fysicus Rosenfeld, hoogleraar Theoretische Natuurkunde. Rosenfeld sprak over de atoombom.

Van der Spek in een interview met *Vrij Nederland*: "Ik zal nooit Rosenfeld zijn laatste zijn vergeten: 'Deze wereld zal socialistisch zijn, of ze zal niet zijn.' Het interessante was dat hij de relatie legde tussen bewapening en maatschappijstructuur. Voor mij gingen 'socialisme' en 'pacifisme' bij elkaar horen. In één opzicht vertonen het particuliere ondernemerschap en het militaire apparaat namelijk een grote overeenkomst: het totale gebrek aan democratische controleerbaarheid. Een ondernemer gaat uit angst voor z'n concurrent natuurlijk niet alles op straat gooien. En in het militaire apparaat is het van groot belang dat je geheim houdt waar je proppenschietters staan. Daardoor is elke mogelijkheid tot democratische controle weg."

Onverzettelijke linkse beginselpolitiek

Vooral begin jaren tachtig - ten tijde van de massale demonstraties tegen de kernwapens - beleefde Van der Spek's partij hoogtijdagen. De PSP kenmerkte zich door een onverzettelijk linkse beginselpolitiek. Maar de Koude Oorlog verdween. De PSP ging onder leiding van André van Es op in GroenLinks, tot grote ontsteltenis van Van der Spek. Op 1 januari 1986 stapte hij uit de PSP, en richtte de Partij voor Socialisme en Ontwapening op. Die PSO viel al na een half jaar uiteen. Ook een poging om in 1992 een nieuwe PSP op te richten liep op niets uit. Bram Grandia schreef vorig jaar in de *Groene Amsterdammer*: 'De Tweede-Kamerleden Bram van der Lek en Fred van der Spek waren scherpe analisten van de buitenlandse politiek en grote kenners van de bewapeningswedloop en de invloed van de wapenindustrie. Met zo'n denkkraft in huis was Jolanda Sap nooit begonnen aan haar naïeve tango met Mark Rutte rond Uruzgan.'

Eigen hachje

"Soms vragen mensen: hoe verklaar je dat er in 1981 vierhonderdduizend en in 1983 vijfhonderdvijftigduizend mensen demonstreerden tegen de kernwapens, terwijl er voor Irak of Kosovo nog maar een handjevol opdraaft?" zei Van der Spek in een interview met *Vrij Nederland*. "Ik denk dat toen de angst voor het eigen hachje meespeelde. Het ging om plaatsing van kruisvluchtwapens in Nederland. Die angst voor het eigen hachje vind ik een uitstekend argument, maar het is natuurlijk mooier om het algemener te zien. Ik heb destijds de mate waarin het een principiële standpunt was nogal overschat."

gevraagd naar wat hij bereikt had zei Van der Spek ooit: "Niks! Ik heb niks bereikt. Maar ik heb er met de PSP wél voor gezorgd dat er een periode een echt en herkenbaar alternatief werd gepresenteerd. Dat alternatief bleef voortdurend een rode draad."

Bronnen:

- Verbraak, C., 'Fred van der Spek: "Niks! Ik heb niks bereikt!" In: *Vrij Nederland*, 17 mei 2003
- Grandia, B., 'Dat oude PSP-lijk'. In: *Groene Amsterdammer*, 2 februari 2017

Zoenen en zegenen: lichamelijke ervaring in het pastoraat

Dr. Trees Versteegen.

Dominee Rob van Essen (1947) nam in 2012 afscheid van zijn beroepsleven als predikant. Het boek, *zoenen en zegenen*, is een verzameling van teksten, van hem en over hem, waarin hij van begin tot einde hartstochtelijk pleit voor de lichamelijke en genezende kracht in het pastoraat. Ook al staat hij niet alleen, toch kan van Essen via dit boek beschouwd worden als een pionier, een pleitbezorger voor een sacramentele benadering van de werkelijkheid.

Voordat ik inga op de inhoud van het boek, moet me iets van het hart dat me voor de lezer(es) van deze recensie van belang lijkt. Ondergetekende is een rooms katholiek theoloog. Dat is niet onbelangrijk als ik de argumentatie en soms ook het geworstel van de schrijver zie om de sacramentaliteit van de wereld in pastoraat en liturgie te bepleiten. Soms verzuchtte ik inwendig: "Waarom word je dan niet katholiek?" Dat zou echter geen recht doen aan de oprechte inspanningen in een theologisch pleidooi binnen de reformatische traditie.

Lichamelijke ervaring

Van meet af, zowel in carrière als in deze tekst, pleit van Essen theologisch voor de inzet van lichaam en materie in het pastoraat. Dat gebeurt door sacramenten, water, zegen, maar ook door handoplegging, olie, zalving, gebedsgenezing.

Hoe willen we -
ook vanuit gelovig
perspectief - omgaan
met lichamelijke?

Met deze inzet van lichamelijke verzet hij zich tegen de scheiding tussen ziel en lichaam die voor de (christelijke) cultuur zo kenmerkend is en is hij theologisch voorspreker voor het betrekken van de (lichamelijke) ervaring in het geloofsgoed. Hij beaamt Miskotte, die ziet dat het heil niet ontheven is aan de werkelijkheid, maar dat het einde van Gods wegen de lichamelijke is.

Het boek bevat teksten van verschillende aard. Het zijn interviews, weergaves van lezingen, voor eigen kring, overwegingen. Van Essen verzamelt teksten gebaren, gebeurtenissen.

De teksten zijn toegankelijk en goed navolgbaar. Ze zijn ontroerend in het pogen, uitproberen, verkennen, onderzoeken van de kleine gebaren van heil.

Handtastelijkheid

Ik heb één echte vraag. Overvloedig en doelbewust hanteert van Essen het begrip 'handtastelijkheid'. Ik begrijp het. Hij bedoelt met dit woord in te brengen dat we de wonden van Christus kunnen raken, dat de zegenende hand met behulp van God kan genezen, dat we tastend onze weg gaan in de wereld. Maar toch, ik vind het een woord dat ongewenste grenzen overschrijdt. In deze tijd en context is het oproepen tot handtastelijkheid ongepast.

Ik houd mij buiten de gevoeligheid van het debat ervaring, Woord, lichamelijke in de eigen kring van deze kerken. Van Essen getuigt met zijn bijdrages van een belangrijk maatschappelijk thema in de afgelopen decennia: hoe willen we – ook vanuit gelovig perspectief – omgaan met lichamelijke? Op welke wijze belichamen wij Gods werkelijkheid? Met dit boek zet hij de lichamelijke ervaring en de daarbij behorende rituelen vol op de agenda als inspiratiebronnen van geloof.

Rob van Essen, 'Zoenen en zegenen, Zoeken wat verloren ging- genezen wat gebroken is', Narratio 2017.

Tijd voor inclusief vredesbeleid

Kees Nieuwerth

In de afgelopen periode is de roep om onze defensie-uitgaven sterk te verhogen toegenomen. De spanningen tussen de NAVO en Rusland nemen toe. Er worden muren opgetrokken rond Europa. We proberen onze (energie)veiligheid exclusief voor onszelf zeker te stellen, vaak ten koste van andere delen van onze wereld. Maar zolang armoede, honger, klimaat-verandering, onderdrukking en oorlogen elders voortduren, kunnen wij dan wel echt veilig zijn hier in Nederland, in Europa? Dan zijn echte rechtvaardige vrede en ware veiligheid (Wereldraad van Kerken) toch niet mogelijk?

Vanuit deze gedachtegang nodigden de Quakers (voorjaar 2016) een aantal vredesbewegingen in Nederland uit om eens dieper in te gaan op een door hun Amerikaanse en Britse geloofsgenoten ontwikkelde actie rond het begrip 'shared security'. Gepleit werd voor een alternatief vredes- en veiligheidsbeleid. Een breder en meer inclusief beleid dat expliciet verbanden legt tussen bijvoorbeeld ontwikkelings samenwerking, de strijd tegen klimaat-verandering, honger en armoede, voor mensenrechten en tegen oorlog en geweld, voor rechtvaardig delen wereldwijd en een duurzame economie. Dat vereist een maatschappelijke discussie en het vormen van coalities tussen allerlei bewegingen op het vlak van vrede, mensenrechten, ontwikkelingssamenwerking, armoedebestrijding,

alternatieve economie, duurzaamheid en milieu! Hieruit kwam het besluit voort om het project Inclusieve Veiligheid te starten.

Er werd gewerkt aan die alternatieve visie, er werden gesprekken gevoerd tussen allerlei bewegingen, inhoudelijke artikelen geschreven en gepubliceerd en een eigen website ontwikkeld waar medestanders uitgenodigd worden om deze oproep te ondertekenen.

Veiliger mét kernwapens?

Recent kwamen een aantal voorbeelden waarom dit dringend nodig is naar voren in de media. Zo kwam in het nieuws dat ICAN met haar inzet voor het uitbannen van kernwapens wereldwijd de Nobelprijs voor de Vrede kreeg. Maar hier werd in de pers nauwelijks aandacht aan geschonken. Terwijl het toch duidelijk is dat we ons ook hier nog steeds moeten inzetten voor 'kernwapens de wereld uit, te beginnen uit Nederland!'. In één van de weinige interviews met Beatrice Fihn van ICAN in Trouw vraagt zij: 'Hoezo veiliger mét kernwapens?' Een ander voorbeeld is dat van het interview met de voormalig Secretaris Generaal van de NAVO, Jaap de Hoop Scheffer, waarin hij tussen de regels door toegeeft dat de NAVO zich destijds niet aan de belofte hield dat er geen uitbreiding van de NAVO in de richting van Rusland zou volgen op de val van de muur... En inderdaad de NAVO - en in het bijzonder Europa- heeft toen de 'window of opportunity' om tot een totaal ander vredesbeleid te komen gemist! Destijds schreef ik daarover

voor *Kerk en Vrede* al een publicatie getiteld '60 years NATO: Time to Transform Security Policies' (2009) waarin ik betoogde dat de NAVO, net als het 'Warschaupact' zich nu zou kunnen opheffen!

Nationalistische bril

Nog een schrijnend recent voorbeeld uit de media: Nederland wil niet langer de opleiding van tropenartsen financieren omdat deze 'geen bijdrage leveren aan de gezondheidszorg in Nederland'! Ja dat zal je de koekoek! Als ex-ontwikkelingswerker heb ik fantastische Nederlandse artsen in het veld in Afrika leren kennen die daar met hart en ziel een bijdrage aan de verbetering van de gezondheidszorg leverden! Maar nee, het Nederlandse kabinet stelt doodleuk dat de 'verantwoordelijkheid voor medische zorg in ontwikkelingslanden bij die landen zelf ligt'! Kamerlid Dik-Faber van de ChristenUnie stelde terecht in Trouw dat dit 'navelstaanderig is... als we dit zo door zo'n nationale bril bekijken'.

De werkgroep is tegen een buitenlandbeleid gebaseerd op geweld en dominantie, op 'Westers' eigenbelang of superioriteit, in plaats van evenwichtigheid en samenwerking om als internationale gemeenschap samen mondiale problemen op te lossen.

Mondiale veiligheid voor iedereen

En wat behelst de oproep van de werkgroep Inclusieve veiligheid dan? Uitgangspunt is het geloof dat het bouwen aan een meer vreedzame, rechtvaardige en duurzame mondiale gemeenschap mogelijk is.

De werkgroep wijst oorlog en militarisering af en is tegen een buitenlandbeleid gebaseerd op geweld en dominantie, op 'Westers' eigenbelang of superioriteit, in plaats van evenwichtigheid en samenwerking om als internationale gemeenschap samen mondiale problemen op te lossen.

De werkgroep wil zich uitspreken voor een nieuwe visie op een rechtvaardige en vreedzame mondiale gemeenschap. Deze visie gaat uit van het besef dat echte veiligheid in ons eigen land samenhangt met versterking van mondiale veiligheid voor iedereen. En van een sterk verweven mondiale samenleving, die burgers wereldwijd onlosmakelijk met elkaar

verbindt. In zo'n mondiale gemeenschap kan onze veiligheid alleen worden gegarandeerd als die ook voor anderen geldt.

Gedeelde problemen, gedeelde oplossingen

De werkgroep inclusieve veiligheid benadrukt dat er gedeelde oplossingen voor gedeelde problemen nodig zijn: uitdagingen rond klimaat, voedsel, armoede en ongelijkheid kunnen we niet als land alleen oplossen. Militair ingrijpen, het traditionele antwoord op conflicten waar in toenemende mate naar wordt teruggegrepen bij het ontstaan van 'nieuwe' brandhaarden, is geen adequate reactie op de uitdagingen waarmee we in deze tijd wereldwijd worden geconfronteerd.

Bovendien heeft ons buitenlandbeleid rechtstreeks invloed op onze binnenlandse veiligheid. Door de mondiale verbondenheid van mensen zien we dat ons ingrijpen in het buitenland kan leiden tot spanningen in onze eigen wijken en steden. Dit wordt in het huidige beleid eigenlijk niet onderkend.

Vier basisprincipes

De visie van de werkgroep inclusieve veiligheid als basis voor een meer ethische en effectieve betrokkenheid van Nederland (en de EU) in de wereld gaat uit van vier basis principes:

1. Mondiale samenwerking en effectieve internationale instituties, onder andere bij de uitvoering van de duurzame ontwikkelingsagenda van de VN;
2. Investeren in het herstel van een gebroken wereld door handhaving van mensenrechten, vrede en verzoening, helen van trauma's, duurzame ontwikkeling in lokaal, nationaal en mondiaal verband;
3. Grenzen stellen aan de economie vanuit de ecologie, zoeken naar lokale, duurzame en weerbare alternatieven en een gezamenlijk en verantwoord beheer van de eindige natuurlijke hulpbronnen;
4. Geweldloosheid bij het voorkomen en oplossen van conflicten.

Wil je meer weten over inclusieve veiligheid, bezoek dan de website www.samenveilig.earth. Daar vind je onder meer inhoudelijks stukken.

Daar kun je ook tekenen om de werkgroep te ondersteunen. DOE MEE! Dan wordt je ook uitgenodigd voor de vervolgbijeenkomsten. Dit jaar staan er twee gepland: één op 10 maart over veiligheid, racisme en discriminatie (Met de titel: *Heeft veiligheid een kleur?*) en één op 13 oktober over vredes- en veiligheidsbeleid en de VN duurzame ontwikkelingsdoelen.

Heilige strijd: een kritische beschouwing

Harry Pals

De bekende terrorisme deskundige Beatrice de Graaf schreef op verzoek van de Protestantse Kerk in Nederland het boek *Heilige Strijd. Het verlangen naar veiligheid en het einde van het kwaad*. Behalve waardering voor wat De Graaf over veiligheid aandraagt, heeft de Theologische Werkgroep ook kritiek. Veiligheid kan niet zonder de prioriteit van vrede en recht, zonder een kritische blik op onze eigen bijdrage aan een onveilige wereld. Ook had de Theologische Werkgroep graag een breder voorbereide debatbijdrage gezien.

De Graaf wil een religieus-theologische visie op veiligheid ontwikkelen als tegenwicht tegen het huidige gesecculariseerde spreken over 'het kwaad' in onze samenleving, dat los staat van enige gelovige traditie en ruimte laat voor allerlei interpretaties. Zo benoemen populistische bijbeelden hun eigen simpele versie van 'het kwaad'; ze wijzen schuldigen aan en manieren om daar vanaf te komen.

Uitgangspunt voor De Graaf is de overtuiging dat het kwaad al beëindigd is: Christus heeft de machten overwonnen. Het Koninkrijk van God is al aangebroken. Het is niet aan ons definitief af te rekenen met het kwade.

Van daaruit plaatst De Graaf vraagtekens bij enkele aspecten van het hedendaagse veiligheidsdenken, dat volgens haar totalitaire en onverzoenlijke trekken heeft. Zij wil komen tot een theorie van rechtvaardige

veiligheid en probeert daarvoor criteria te ontwikkelen. Heel terecht waarschuwt zij voor een totalitair veiligheidsbeleid dat ervan uitgaat precies te weten waar het kwaad zit en dat er wel onder te kunnen krijgen. Gelovige mensen beseffen dat het alleen God is die een volstrekte scheiding kan maken tussen goed en kwaad. Zodra mensen denken dat ze dat kunnen gaat het fout, laat de geschiedenis zien. Het leidt tot het aanwijzen van zondebokken, vijandsbeelden en uitsluiting.

Aandacht voor oecumene

Het boek had aan kracht gewonnen als er aandacht was geweest voor de oecumene. Zo ontbreekt de bezinning op vrede in de Wereldraad van Kerken in het boekje - terwijl de lidkerken, waaronder de PKN, in de Wereldraad al decennia lang spreken over de leer én de praktijk van de rechtvaardige vrede. Ongenoemd blijft ook het spannende debat dat in de Rooms-Katholieke kerk gaande is over de theorie van de rechtvaardige oorlog en geweldloosheid. Ook lijkt De Graaf geen weet te hebben van de strijdbare traditie

van geweldloze weerbaarheid van vredeskerken als Dopers en Quakers, van andere groepen pacifisten, maar ook van een theoloog als Bonhoeffer. In die traditie is voorgedaan dat de Bergrede niet alleen grote waarde heeft voor het individuele leven, maar ook voor de inzet in de gemeenschap

Exporteurs van onveiligheid

Als ernstige blikvernaauwing van het boek ziet de Theologische Werkgroep de aanname, die vanaf de eerste pagina aanwezig is, dat wij (Nederland, het Westen) de bedreigde partij zijn en enkel slachtoffers van terroristen.

Laten we ons goed realiseren wie we werkelijk zijn, hoe diep het kwaad zich ook onder ons genesteld heeft en in de structuren die we gebouwd hebben. Wij zijn exporteurs van onveiligheid. Als we willen spreken over een theorie van rechtvaardige veiligheid, dan moeten we in de eerste plaats spreken over onze rol in de onveiligheid die mensen elders in de wereld ervaren. Dan moeten we het hebben over wapenproductie en wapenhandel, over klimaatverandering en milieu-aantasting, verspilling van grondstoffen, handels- en financieel beleid. Veiligheidsbeleid dat die zaken niet meeneemt, is gedoemd te mislukken. De Theologische Werkgroep denkt met De Graaf dat kerken en kerkmensen zich moeten oefenen in morele bezinning op de vragen rond veiligheid. Het is goed dat de PKN op haar website hier nu aandacht aan besteedt. Maar moreel beraad, waar velen in de kerken al decennia lang voor pleiten, vraagt óók om de moed om eerlijk naar onszelf te kijken.

Een stoet van pelgrims

Arie de Bruijn

Tijdens de tiende assemblee van de Wereldraad van Kerken in Busan, Zuid-Korea in 2013, heeft de assemblee de lidkerken gevraagd om het thema van de *Pelgrimage van gerechtigheid en vrede in eigen land verder op te pakken. Daarom een lied om elkaar op deze pelgrimstocht bij de les te houden en te bemoedigen.*

In het (vijfde) boek der Psalmen treffen we een serie van vijftien psalmen aan, die allemaal hetzelfde opschrift hebben: *een pelgrimslid* (120 t/m 134). Deze vertaling vloeit voort uit de gedachte, dat deze liederen gezongen werden door de Israëlieten die opgingen naar Jeruzalem om daar de grote feesten te vieren.

Maar hun liederen stijgen uit boven het fysieke *Kom ga met ons en doe als wij* (lied 122'1). Zij zingen boven zichzelf uit over 'gerechtigheid': *Laten uw priesters zich kleden in gerechtigheid* (psalm 132, 9). En over 'vrede' *Vrede zij in jou* (psalm 122, 8). Maar ook bemoediging: *Onze hulp is de naam van de Heer, die hemel en aarde gemaakt heeft* (psalm 124, 8). Aan het begin van de eredienst klinken dezelfde woorden (votum) als belofte. Een pelgrimslid is dus geen verchristelijkte herhaling van Israëls woestijnreis, of opgang naar Jeruzalem, geen romantische voetocht tussen heilige huisjes, maar eerder een 'kruis-tocht' in de eigenlijke zin van het woord, een zoektocht van zelfreflectie, die leidt tot verandering.

Dan nu naar lied 801, *Door de nacht van strijd en zorgen schrijdt*

de stoet der pelgrims voort. Dit lied is uit de Scandinavische traditie (Denemarken) en staat in de rubriek 'LEVEN-levensreis' van het Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk (2013).

De tekst is van Bernhard severin Ingemann, in een vertaling van Jan Willem Schulte Nordholt. Ingemann geldt als een van de grootste Deense kerklieddichters.

Bernhard severin Ingemann.

Door de nacht van strijd en zorgen
schrijdt de stoet der pelgrims voort,
vol ver - lan - gen naar de morgen,
waar de he-mel hen ver-hoort.

In 1854 kreeg hij de supervisie over de samenstelling van het Deense gezangboek. Zijn enige bijdrage aan het liedboek bezingt een kruistocht (couplet 4) via Golgotha (couplet 7) naar het paradijs (couplet 8). Het pelgrimsgezing is vooral oecumenisch van toon. Het 'één-zijn' klinkt bij herhaling (6x):

5. *Met één lied uit duizend monden gaan wij zingend door de nacht, door één Geest tesaam verbonden, naar de kust waar God ons wacht.*

6. *Eén van hart en één van zinnen, één in onze aardse strijd, in ons hemels overwinnen, één in tijd en eeuwigheid.*

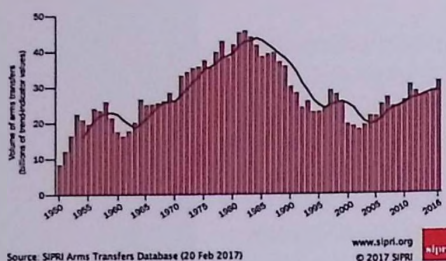
Schulte Nordholt zegt over dit lied: "Het romantische karakter van het lied is opvallend, het beeld van de pelgrimsstoet die

door de duisternis voortschrijdt is hier kenmerkend voor, herinnert aan duistere romantische schilderijen, doorflitst van bliksems en lichtglanzen. De idee, dat de mens een vreemdeling, een zwerfer is, was trouwens bijzonder geliefd in de Romantiek. Maar het lied is niet enkel een aardig voorbeeld van een voorbije (of misschien nooit voorbije) stijl, het rijst daar ver boven uit, het gaat wel over een zwerftocht, maar niet van een enkeling die niet weet waarheen, maar van een gemeente veeleer, gericht op een doel, en één in haar geloof. Ziet men nader toe dan ontdekt men dat het lied behalve een pelgrimsgezing ook een belijdenis van de oecumene is".

De gaande, statige muziek van John Stainer illustreert de pelgrimstocht op fraaie wijze.

Verontrustende stijging wapenhandel

The trend in international transfers of major weapons, 1950-2016

Het SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) houdt databases bij over de wereldwijde wapenhandel, de wapenindustrie en de uitgaven aan wapens. Over de periode 2012-16 constateert het instituut op alle drie gebieden een verontrustende stijging. Met name de handel in grote hoeveelheden wapens was in de periode 2012-2016 sinds de Koude Oorlog niet meer zo omvangrijk. Nieuw tijdperk van militarisering? (Bron: SIPRI)

Gekleurd westers nieuws

Het gebeurde op 14 december 2017, in het dorp Nabi Saleh op de bezette Westelijke Jordaanoever. De 16-jarige Ahd Tamimi sloeg en schopte tegen een gewapende Israëlische soldaat. Een reeks berichten over dit incident in de westerse media vermeldden niet dat Israëlische soldaten zojuist haar 14-jarige neefje hadden neergeschoten en ernstig - naar het op dat moment leek zelfs dodelijk - verwond. De berichten lieten ook onvermeld dat de Israëlische soldaten deel uitmaken van een militaire troepenmacht die de Westoever al vijftig jaar bezet houdt. (Bron: FAIR (Fairness and Accuracy in Reporting, VS), 17 januari 2018)

Soep en vuur in de Omslag-tuin

Elke eerste vrijdag van de maand brandt er bij Omslag Werkplaats voor Duurzame Ontwikkeling vanaf 17.00 uur een vuur, waarboven een grote ketel hangt. Iedereen die komt, neemt zelf wat verse ingrediënten mee om een lekkere soep te maken: biologisch en vegetarisch. Zelfgebakken brood is ook welkom, maar laat frisdrank, bier, wijn, chips en borrelnootjes thuis. Het draait niet om eten, maar om samen iets doen. Er wordt verse kruidenthee gemaakt en rond het vuur is ruimte om verhalen en ervaringen uit te wisselen, aandacht te vragen voor iets wat je bezighoudt en wellicht wat levende muziek. Neem gerust een muziekinstrument mee. Hoogstraat 301a., Eindhoven. Vrijwillige bijdrage. Info: 040-2910295. E-mail: omslag@omslag.nl. Web: www.omslag.nl.

'A struggle for peace'

Op 7 april 2018 organiseert de Utrechtse Studentenvereniging voor Internationale Betrekkingen (SIB-Utrecht) de vierde editie van het congres 'A Struggle for Peace'.

Net als vorige edities staat dit congres in het teken van de uitdagingen van onze tijd. Ditmaal is het thema grenzen: grenzen van kennis, identiteit en macht, omdat deze aspecten de bouwstenen van zowel conflicts- als vredesprocessen vormen. Met grenzen als kader hopen wij inzicht te verschaffen in en bewustwording te creëren over huidige conflict-situaties, vrede en haar voorwaarden. Het congres heeft een grote variatie aan onderdelen, sprekers en onderwerpen.

Kerk en Vrede en 'de moderne boekdrukkunst'

In de Oecumenelezing 2018 noemde de Zweedse aartsbisschop Antje Jackelèn het internet en de sociale media 'de boekdrukkunst van onze tijd': Smartphones en iPads kunnen ook in dienst gesteld worden van de vrijheid, in plaats van voor de verspreiding van haat en polarisatie. In dienst van de boodschap van hoop en de vrijheid van angst voor de dictators van de wereld en de tirannen in ons persoonlijke leven, in de naam van God die het als enige waard is om gevreesd te worden." Aan zo'n boodschap draagt Kerk en Vrede graag haar steentje bij. U ook? Volg ons dan op Twitter (@KerkenVrede) en FaceBook (<https://m.facebook.com/KerkenVrede/>).

Brood zien in de vrede

Bakkerij 't Stoepje heeft maar liefst 300.000 vredeskrentenbollen verkocht tijdens de #saypeace campagne van War Child. Ze haalden hiermee een bedrag van 15.000 euro op voor kinderen in oorlogsgebieden. Toch opmerkelijk dat een commercieel bedrijf het thema vrede geschikt acht om zich te profileren.

Een maand lang hebben de bakkers van 't Stoepje campagne gevoerd in samenwerking met War Child. Onder de slogan "Je bent géén krent als je voor vrede bent" hebben zij per verkochte krentenbol een donatie van 5 cent gedaan. Daarnaast riepen ze hun klanten op om mee te doen met de #saypeace-campagne, waarin de deelnemer een selfie moest maken met een speciale #saypeace-broodclip die vast zat aan de krentenbollenzak. De interactie tussen de traditionele marktkoopman, social media en de klant was uniek.

Veelkleurige vrede

De Jacobuskerkgemeente van Rolde heeft de vredeskerstkleurplaat van Kerk en Vrede, gemaakt door Len Munnik, gebruikt als rode draad voor de Kerstochtendienst. De kinderen kregen naast de kleurplaat een witte duif waar ze een groen blaadje aan maakten onder het motto: 'Gezocht: groene takjes (m/v) voor de duif van God's geest.' Het thema van de dienst was: 'Jezus, een mooie Olijftak'. De vijfjarige Thomas Boschloo uit Deventer die op bezoek was bij zijn opa en oma, maakte van de kleurplaat een waar kunstwerk.

Werkgroep Dienstplicht blijft alert

In het regeerakkoord wordt gesproken over de mogelijkheid van een maatschappelijke diensttijd voor jongeren. Samen met maatschappelijke organisaties, gemeenten en provincies zal deze worden opgezet. Voor deze diensttijd van maximaal zes maanden is budget beschikbaar dat oploopt tot 100 miljoen euro per jaar.

Het kabinet zal bezien hoe een meer verplichtende variant van de maatschappelijke diensttijd een rol kan spelen in de verlengde kwalificatieplicht. De Werkgroep Dienstweigeren is er niet gerust op dat de opgeschorte militaire dienstplicht hier niet onder zal gaan vallen. Bij de eerste geluiden die dit vermoeden lijken te bevestigen, zal de groep zowel kerkelijke gemeenten en Nederlandse burgers alarmeren en wijzen op de rechten tot dienstweigeren, hetzij op bepaalde terreinen zoals militaire taken, hetzij in het totaal.

Negentig jaar 'Zondeval'

Negentig jaar geleden publiceerde de remonstrantse hoogleraar G.J. heering zijn boek *De zondeval van het christendom*. Dit jaar zal Kerk en Vrede samen met de remonstranten een conferentie organiseren over de betekenis van dit werk voor vandaag de dag. Meer info over datum en plaats volgt nog.

Agenda

1 april, 6 mei, 3 juni, 1 juli 2018

Wake Detentiecentrum Zeist

Elke eerste zondag van de maand met bloemen en licht om 16.30 uur, Richelleweg 13, Soesterberg.

Breng bloemen mee!

Informatie: (030) 69 622 83 /

(035) 60 138 82

Bekijk ook de websites:

www.wakezeist.nl en

www.saviz.nl (Steunfonds).

8 april, 13 mei, 10 juni,

8 juli- 2018

Schipholwakes

In de nieuwe Schipholgevangenis zitten veel mensen die niet in Nederland mogen (ver)blijven, omdat ze niet over voldoende papieren beschikken.

Met deze wakes willen we een teken van solidariteit aan de migranten gevangenen geven. Ook willen we duidelijk maken dat wij grote vragen hebben bij het opsluiten van mensen die niets misdaan hebben.

Tijd: Iedere tweede zondag van de maand van 14:00-15:30 uur. Plaats: Duizendbladweg 100, Badhoevedorp.

Info: www.schipholwakes.nl.

17 maart

Inspiratiedag

'Bronnen van de Islam'

Deze bijzondere inspiratiedag in Bilthoven staat onder leiding van Tarik Yousif, een enthousiaste Nederlandse filosoof, ondernemer, programmamaker en publicist. Tarik Yousif is o.a. bijzonder hoogleraar islamitische filosofie/religie aan de Universiteit van Leuven en gaf college aan de 'School of Life' in Amsterdam. Een van zijn uitspraken is: 'De islam is gekaapt door theologen.' Filosofie kan volgens Yousif, ook binnen de islam, de zo gemiste openheid van geest stimuleren.

Andere sprekers zijn: Enis Odaci, Boris van der Ham, Nuweira Youskine. Ook is er Arabische muziek.

Toegang: leden en vrienden € 20,-, anderen € 30,-, inclusief lichte lunch en drankjes
Locatie: De Woudkapel, Bilthoven. Tijd: 10.30 – 15.00 uur.
Voor info: info@nieuwwij.nl.

4 april

Martin Luther King Lezing 2018

"I have a dream... that my four children will one day live in a nation where they will not be judged by the color of their skin, but

by the content of their character." Wie kent deze woorden niet van de Martin Luther King Jr., de geweldloze strijder voor gelijkheid en rechtvaardigheid. Elk jaar vindt de Martin Luther King Lezing plaats rondom zijn sterfdag op 4 april. Op uitnodiging van de Vrije Universiteit Amsterdam, Stichting Martin Luther King, VUvereniging en Justice & Peace reflecteren sprekers op onze samenleving. Wat zijn de tegenstellingen en wat verbindt en inspireert ons? Is de droom van King bereikt? Wat kunnen en willen we doen om een rechtvaardiger en vreedzamere samenleving te bereiken? Binnenkort wordt op www.justiceandpeace.nl bekend gemaakt wie de spreker in 2018 zal zijn. De afgelopen jaren waren o.a. Jesse Jackson, James Kennedy, Mpho Tutu, Mary King en Nasrind Dchar te gast.

7 april

A Struggle for Peace

(zie pag 26/27)

Met dit congres over de grenzen aan kennis, identiteit en macht hoopt de Utrechtse Studentenvereniging voor Internationale betrekkingen meer inzicht te verschaffen in wat de voorwaarden voor vrede zijn. Zie voor tijd, plaats en programma: www.astruggleforpeace.nl.

